

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

**ЮРИДИЧНИЙ
ФАКУЛЬТЕТ**

СХІДНОУКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

КОНСПЕКТ
лекцій з дисципліни
«Методологія проведення та оформлення результатів наукових досліджень у
сфері права»
для здобувачів вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня
(доктор філософії / Doctor Philosophy (PhD)
спеціальності 081 «ПРАВО»
(1 семестр, 14 годин)

До друку, у світ дозволяю
Проректор _____
Протокол № від _____ 2022р.

Укладачі

Борис РОЗОВСЬКИЙ
Галина ТАТАРЕНКО
Любов Котова
Олена АРСЕНТЬЄВА

*Весь цифровий і фактичний матеріал
Бібліографічні відомості перевірені,
Написання одиниць відповідає стандартам*

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

КОНСПЕКТ
лекцій з дисципліни
«Методологія проведення та оформлення результатів наукових досліджень у
сфері права»
для здобувачів вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня
(доктор філософії / Doctor Philosophy (PhD))
спеціальності 081 «ПРАВО»

ЗАТВЕРДЖЕНО
на засіданні кафедри правознавства
Протокол № « » від _____ 2022 р.

2022

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Лекція № 1. Тема: РОЛЬ ПРАВОВОЇ НАУКИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ	9
Лекція № 2. Тема: НАУКОВЕ МИСЛЕННЯ В ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННІ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	23
Лекція № 3. Тема: ДОСЛІДНИЦЬКІ ПРИНЦИПИ НАУКИ. МЕТОДИ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ	34
Лекція № 4. ТЕМА: МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВА У СУЧАСНІЙ ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ	42
Лекція № 5. ТЕМА: ВИБІР НАПРЯМУ ТА ПОСЛІДОВНІСТЬ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	53
Лекція № 6. ТЕМА: СТРУКТУРА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ В СФЕРІ ПРАВА. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ	64
Лекція № 7. ТЕМА: ПУБЛІКАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ: ВИМОГИ НАЦІОНАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ	80
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	98

УДК 001.89:34(07)

КОНСПЕКТ лекцій з дисципліни «Методологія проведення та оформлення результатів наукових досліджень у сфері права» для здобувачів вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня (доктор філософії / Doctor Philosophy (PhD) спеціальності 081 «ПРАВО» (1 семестр, 14 годин) / Укладачі: Розовський Б.Г., Татаренко Г.В., Котова Л.В., Арсентьєва О.С., Северодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2022. 109 с.

ВСТУП

МЕТА ВИКЛАДАННЯ КУРСУ

Метою викладання курсу «Методологія проведення та оформлення результатів наукових досліджень у сфері права» є формування у здобувачів вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня системного сприйняття науки, усвідомлення належності до єдиного культурного середовища наукового пізнання, уявлень про типи наукової раціональності, норми, принципи та методи наукового дослідження, навичок організації самостійної науково-дослідної діяльності на основі сучасної методології, оволодіння дослідницьким інструментарієм теоретичної та прикладної науки, зокрема у правовій сфері.

Завданнями курсу є:

- ознайомити здобувачів освіти з об'єктом, предметом та специфікою вивчення дисципліни «Методологія проведення та оформлення результатів наукових досліджень у сфері права»;
- охарактеризувати основні напрямки становлення фундаментальних та прикладних наукових досліджень, у тому числі, у сфері права;
- розкрити зміст основних категорій та понять дисципліни;
- проаналізувати основні методи наукових досліджень;
- актуалізувати знання у галузі юриспруденції;
- оволодіти науковими підходами та методами правових досліджень (філософсько-світоглядними, загальнонауковими та приватно-науковими);

- здобути додаткові знання про місце юридичної науки в системі наукових знань, її структурі, функціях;
- сформуванню вміння аналізувати структурні компоненти досліджуваної ними наукової проблеми, здатності встановлювати їх місце та роль у правовій системі;
- сформуванню науковий юридичний світогляд, правову культуру, становлення ціннісної орієнтації в науковій та практичній діяльності, що ґрунтується на пріоритеті прав і свобод людини та громадянина, а також здатність приймати компетентне рішення у професійній діяльності;
- оволодіти навичками дослідницької діяльності.

Опанування дисципліни «Методологія проведення та оформлення наукових досліджень» спрямовано, у тому числі, на:

- формування у знань, що дозволяють їм ефективно здійснювати науково-дослідну діяльність у галузі теоретико-історичних правових, публічно-правових (державно-правових), приватно-правових (цивільних), кримінально-правових, міжнародно-правових наук, а також викладацьку діяльність з освітніх програм вищої *освіти*;
- самостійне здійснення дослідницької діяльності, пов'язаної з вирішенням складних професійних завдань у сучасних умовах.

В ході вивчення курсу здобувач набуває таких загальних та спеціальних компетентностей запропонованих освітньою програмою:

Визначеність і наполегливість щодо поставлених завдань і взятих обов'язків, вміння працювати у команді та виявляти лідерські здібності (ЗК 2).

Здатність спілкуватися та співпрацювати з різними цільовими аудиторіями, та фахівцями інших галузей, адаптуватися у соціальному та професійному середовищі. Здатність до усвідомленого поповнення і розширення комунікативних навичок у професійній сфері впродовж життя (ЗК 3).

Розуміння філософсько-світоглядних засад, напрямків і закономірностей розвитку вітчизняної юридичної освіти та науки в умовах глобалізації і інтернаціоналізації (ЗК 5).

Готовність до самостійної науково-педагогічної діяльності, здатність реалізовувати різні складові процесу навчання, здатність формувати особистість з високими моральними якостями (ЗК 6).

Здатність організовувати та здійснювати роботу відповідно до вимог охорони праці, техніки безпеки, протипожежної безпеки та санітарно-гігієнічного режиму з урахуванням специфіки професійної діяльності навчальних та наукових закладів (ЗК 7).

Здатність критичного аналізу сучасної наукової літератури для обґрунтування та вибору напрямків наукових досліджень, ознайомлення з передовим світовим досвідом роботи у правовому секторі та використання цієї інформації в освітній та науковій діяльності (ЗК 8).

Здатність вільно використовувати новітні інформаційні і комунікаційні технології; обирати та застосовувати сучасне програмне забезпечення та Internet-ресурси у науковій та професійній діяльності (ЗК 9).

Здатність ефективно планувати та раціонально організовувати професійну діяльність, використовувати організаторські навички для планування роботи колективу, здатність об'єктивно оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт та усвідомлювати відповідальність науковця та викладача перед суспільством (ЗК 10).

Здатність збирати, опрацьовувати та критично використовувати у професійній діяльності нормативно-правові акти України, доктринальні джерела та рекомендації належних правозастосовчих (законодавчих, судових, правоохоронних тощо) практик у галузі юридичної освіти та науки (СК 1).

Здатність формулювати наукову проблему, робочі гіпотези досліджуваної проблеми, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань та/або професійної практики (СК 2).

Здатність організовувати та проводити статистичну обробку результатів наукових досліджень (СК 3).

Здатність до аналізу обробки результатів наукових досліджень та їх оформлення у статтях, монографіях, інформаційних листах, наукових звітах тощо відповідно до сучасних вимог (СК 4).

Здатність проводити аналіз, моделювання та прогнозування соціально-економічних процесів у правовому полі, визначати показники їх результативності з подальшим обґрунтуванням напрямків удосконалення відповідно до векторів розвитку суспільства в Україні, зокрема, спрямованих на економічне самопосилення держави та протистояння багатьом загрозам економічного суверенітету нашої країни (СК 6).

Здатність до написання/складання навчальної та навчально-наукової літератури: підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій тощо з урахуванням змісту навчальних програм та сучасних вимог (СК 7).

Ведення діалогу й аргументування під час наукових і ділових дискусій, переговорів, судових дебатів, публічного виступу, лекцій для фахівців-юристів, а також представлення результатів наукової діяльності професійній спільноті та широкому загалу у вигляді доповідей на конференціях різного рівня, включаючи науково-просвітницькі заходи з метою популяризації правової освіти та науки (СК 8).

Здатність здійснювати аналіз змісту нормативно-правових актів та їх експертизу (СК 9).

Вміння формулювати та обґрунтовувати юридичні висновки, пропозиції, рекомендації (СК 10).

Здатність розробляти, впроваджувати та застосовувати оптимальні підходи для організації та здійснення освітньої та наукової діяльності відповідно до сучасних світових тенденцій (СК 11).

Здатність здійснювати процес аналізу правової діяльності суб'єктів господарювання, аналітично виокремлювати та оцінювати правові проблеми цієї діяльності, визначати шляхи її оптимізації та напрямки здійснення управління якістю, з урахуванням сучасних наукових досягнень (СК 12).

У тому числі, компетентності:

- 1) соціально-особистісні компетенції:

- здатність до організації особистої науково-дослідної діяльності;
- здатність до системного науково-критичного мислення;
- науковий світогляд і творче мислення;

2) загальнонаукові компетенції:

- здатність здійснювати фундаментальний аналіз наукових проблеми;
- вільне володіння науковою лексикою;
- володіння теоретико-методологічними засадами регулювання відносин інтелектуальної власності, участь у конкурсах, грантових і стипендіальних програмах;

3) інструментальні компетенції:

- знання основ методології, техніки, організації і проведення наукових досліджень;
- знання підходів до планомірної та ефективної індивідуальної і командної науково-дослідної роботи.

Вивчення дисципліни передбачає творчий підхід здобувачів освіти третього рівня до пошуку відповідей на питання з найактуальніших проблем методології сучасної науки та організації і проведення наукових досліджень.

Лекція № 1.

Тема: РОЛЬ ПРАВОВОЇ НАУКИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ*/2 години/*

Лекція базується на:

1. Аракелян Р. М. Концепція правової політики в працях українських вчених XIX-початку XX століття URL: https://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2214%3A050420211515&catid=276%3A1-042021&Itemid=341&lang=ru
2. Жаровська І. Правова політика держави(теоретико-правовий аналіз)// Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки» № 4(28), 2020. – С. 47-51
3. Железняк Н. А. Поняття державної правової політики та її загальна характеристика URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8417/Zhelezniak_Poniattia_derzhavnoi_pravovoi.pdf?sequence=1&isAllowed=y
4. Тернавська В.М. Принципи сучасної правової політики України URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:20IAO1KkOYIJ:pd.onu.edu.ua/article/view/149511/150804&cd=4&hl=ru&ct=clnk&gl=ua>

Мета лекції:

- **освітня:** формування у аспірантів знання про засади та напрями наукової політики Української держави; про сучасні напрями розвитку правової науки в системі суспільних наук. поняття та загальну характеристику наукового мислення; основні риси та форми наукового мислення.
- **розвиваюча:** розвиток уявлень про концепти функціонування сучасної юридичної науки; створення способів та засобів розв'язання проблем, що виникають у ході функціонування та розвитку правових явищ.
- **практична:** формування здатності використовувати методи та механізми удосконалення законодавства про наукову та науково-технічну діяльність.

Міжпредметні зв'язки: філософія, політологія, соціологія, галузеві юридичні науки.

ТЗН: комп'ютерна презентація, аудіолекція.

ПЛАН

1. ПРАВОВА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

2. КОНЦЕПЦІЯ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ: ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК

3. ПРИНЦИПИ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

КЛЮЧОВІ СЛОВА: наукові дослідження, наукове пізнання, юридична наука, концепції юридичної науки, політика, право, правова політика,

1. ПРАВОВА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Термін «політика» вживається в різних значеннях:

1) як діяльність держави, класів, політичних партій, соціальних груп, що визначається їх інтересами і цілями;

2) як питання і події державного та суспільного життя;

3) як спосіб дій, спрямований на досягнення будь-якої цілі, що визначає відносини з людьми. Стосовно правової політики термін «політика» вживається у першому значенні.

З визначення політики в цілому видно, що за своєю природою це - діяльність політичних суб'єктів, пов'язана з державною владою. правова політика повинна виділятися як самостійний вид політики з урахуванням суб'єктів, засобів та форм її здійснення. Тому для відмежування правової політики від інших видів політики у визначенні її поняття потрібно посилатися на право¹.

---

¹ Железняк Н. А. Поняття державної правової політики та її загальна характеристика: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8417/Zhelezniak_Poniattia_derzhavnoi_pravovoi.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Правова політика - це один з найважливіших видів політики як родового інтеграційного поняття.

Для з'ясування поняття правової політики як специфічної правової категорії необхідно визначити її природу, зміст і характерні риси.

Правова політика - це специфічна міжгалузєва правова категорія, яка визначає ґрунтовані на загальних та специфічних закономірностях розвитку національної правової системи принципи, стратегічні напрямки та шляхи створення і реалізації правових норм, спрямована на зміцнення режиму законності та безпеки, формування у громадян розвиненої правової культури, здатності використовувати правові засоби для задоволення своїх інтересів, захисту прав та свобод і одночасно є статичним елементом правової системи².

Головне завдання правової політики - нормативно-правове забезпечення реформ, які проводяться в державі.

Правова політика повинна мати здатність прогнозувати больові точки життя суспільства і своєчасно та ефективно здійснювати їх профілактику. Найважливіша властивість правової політики — її державно-вольовий характер, владно-імперативний зміст.

Основними ознаками правової політики є:

- базування на праві;
- здійснення правовими методами;
- охоплення правової сфери діяльності;
- підкріплення силовими методами, примусом;
- публічність,
- офіційність;
- зовнішнє вираження у вигляді правових та організаційних форм її здійснення.

---

2 Железняк Н. А. Поняття державної правової політики та її загальна характеристика: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8417/Zhelezniak_Poniattia_derzhavnoi_pravovoi.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Основні принципи правової політики, на основі яких вона повинна розроблятися та здійснюватися³:

- 1) соціальна обумовленість;
- 2) наукова обґрунтованість;
- 3) стійкість і передбачуваність;
- 4) легітимність та демократичний характер;
- 5) гуманність і моральні засади;
- 6) справедливість;
- 7) гласність;
- 8) поєднання інтересів особистості та держави;
- 9) пріоритетність прав людини як найвищої соціальної цінності;
- 10) відповідність основним положенням законодавства Європейського Союзу та міжнародного права.

Союзу та міжнародного права.

Методами проведення правової політики є:

- переконання;
- примус.

Методи використовують певні засоби впливу на свідомість і поведінку людей (виховання, покарання, відповідальність (позитивна і негативна), санкції (заохочувальні і негативні), превентивність, правова освіта, впровадження правової культури, підвищення правосвідомості тощо).

Значення правової політики держави що раз зростає. Її обумовлюють такі чинники⁴:

- потреба організаційно та нормативно забезпечити економічну, політичну, соціальну сферу співжиття людей;
- необхідність упорядкування правової інформації;
- встановлення єдиних напрямків розвитку державного, публічного та правового простору;

---

³ Там само

⁴ Жаровська І. Правова політика держави(теоретико-правовий аналіз)// Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки» № 4(28), 2020. – С. 47-51

- необхідність становлення правопорядку в державі та забезпечення демократичних аксіологічних патерн;
- встановлення єдиної державницької ідеології;
- розвиток правової культури та правосвідомості суспільства.

Правова політика завжди передбачає реалізацію передусім інтересів держави, а через державу - інтересів суспільства, його громадян.

Зміст правової політики включає в себе велику кількість компонентів: стратегію законодавства, принципи правового регулювання, конституційне будівництво, здійснення державно-правової реформи, захист прав людини, вдосконалення виборчого права, основних засад суспільного та конституційного ладу, зміцнення законності, правопорядку, дисципліни і багато чого іншого⁵.

Правова політика - специфічна правова категорія, загальна для всіх галузей права, об'єктивно входить у предмет теорії держави і прав, вивчення якого на загальнотеоретичному рівні має важливе методологічне значення для галузевих дисциплін.

Правова політика повинна виділятися як самостійний вид політики з урахуванням суб'єктів, засобів та форм її здійснення.

Правова політика - це специфічна міжгалузєва правова категорія, яка визначає базовані на загальних та специфічних закономірностях розвитку національної правової системи принципи, стратегічні напрямки та шляхи створення і реалізації правових норм, спрямована на зміцнення режиму законності та безпеки, формування у громадян розвиненої правової культури, здатності використовувати правові засоби для задоволення своїх інтересів, захисту прав та свобод, і одночасно є статичним елементом правової системи⁶.

На сучасному етапі термін «правова політика» має три інтерпретації⁷:

---

5 Железняк Н. А. Поняття державної правової політики та її загальна характеристика: URL:http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8417/Zhelezniak_Poniattia_derzhavnoi_pravovoi.pdf?sequence=1&isAllowed=y

6 Там само

7 Руднева О. М., Ярмиш О. Н. Правова політика України: стан, проблеми концептуалізації та підвищення ефективності. Правова політика України: концептуальні засади та механізми формування: матер, наук.-практ. конф. (м. Київі 5 груд. 2012 р.). Київ: НІСД, 2013. С. 12

– діяльнісну (правову політику тлумачать як науково обґрунтовану та послідовну діяльність державних і муніципальних органів зі створення ефективного механізму правового регулювання);

– ідеологічну (її визначають як комплекс ідей, заходів, завдань, програм, настанов, що реалізують у сфері права і завдяки праву);

– правову політику сприймають як частину державної політики.

Однак доцільно поєднати ці інтерпретації та вважати їх нерозривно пов'язаними характеристиками цього поняття.

Професор О.В. Шаповалова відмічає, що створення і розвиток сучасних інформаційних систем і засобів дозволяє підвищити ефективність державної політики. Вірно вказуючи на те, що «стає доцільним вивчення такого вектору зміни державної політики України під впливом цифровізації економіки як формування системи електронних публічних реєстрів. Цей напрям слід визнати стратегічним з огляду на сучасну світову практику. Він забезпечує баланс публічних та приватних інтересів при забезпеченні інформаційно-комунікативної безпеки учасників відносин у сфері цифрової економіки»⁸. Тому, на нашу думку, сучасні інформаційні системи та технології підвищують ефективність правової політики, у тому числі.

2. КОНЦЕПЦІЯ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ: ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК

Концепція правової політики – це система теоретичних положень, що фіксують досягнутий рівень правового розвитку і визначають цілі, принципи, перспективи й напрями вдосконалення основоположних механізмів правового регулювання та правозастосовної практики, що найбільш ефективно функціонує у формі доктринального документа⁹.

Відсутність формалізованої концепції правової політики зумовлює виникнення труднощів щодо окреслення пріоритетних напрямів правової політики

⁸ Шаповалова О.В. Зміна державної політики України під впливом цифровізації економіки // Цифровізація сучасних бізнес-процесів як вектор нової економічної політики. Збірник наукових праць. За заг. ред. О.В. Шаповалової. Северодонецьк: СЛУ ім. В. Даля, 2019, С. 18-19

⁹ Іляшко О. О. Концептуальні підходи до визначення правової політики держави в умовах гібридної війни// Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.- 2017. № 3 (104). – С.111

держави. Правова політика в Україні базується на низці пріоритетів – першочергових завдань, проблем, питань, які потребують нагального вирішення державною владою. Їх першочерговість визначають відповідно до панівних у громадянському суспільстві уявлень про ієрархію соціальних цінностей.

Концепція правової політики як особливого напрямку державної діяльності зародилася наприкінці XIX століття. Свій внесок в формування цієї концепції зробили українські вчені, що розглядали правову політику як важливий метод формування націєтворення, захисту інтересів держави та прав людини¹⁰.

Теорія правової політики постала з позитивізму в соціології, і виникнення цього поняття пов'язане з ім'ям відомого соціолога О. Конта, який був, в першу чергу соціологом, і концепція політики права виникла в рамках соціологічного напрямку досліджень. В подальшому, зазначена концепція була сприйнята іншими науками та адаптована до їхніх особливостей. Цей соціологічний напрямок права був охоче сприйнятий багатьма правознавцями з різних країн Європи, в тому числі і з України, що в ті часи входила до складу Російської Імперії. І хоча українські науковці перебували, як правило, в рамках загальноімперського наукового дискурсу, ними було висловлено ряд оригінальних ідей щодо політики права і її використання для цілей національного і державницького розвитку¹¹.

Так, за концепцією Б. Кістяківського, держава виступає як свідомо форма організації суспільства, народу та нації, що створюється і захищається людьми у власних інтересах. Отже завданням держави є турбота про добробут народу. Така турбота є передумовою збереження держави, що повинна виступати провідником солідарних інтересів людей. Державницькі політики мають будуватися в інтересах спільного добробуту, який є «формулою в якій стисло

---

10 Аракелян Р. М. Концепція правової політики в працях українських вчених XIX-початку XX століття: https://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2214%3A050420211515&catid=276%3A1-042021&Itemid=341&lang=ru

11 Аракелян Р. М. Концепція правової політики в працях українських вчених XIX-початку XX століття: https://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2214%3A050420211515&catid=276%3A1-042021&Itemid=341&lang=ru

зафіксоване завдання і мета держави». Досягти такого добробуту здатна лише правова держава¹².

На думку Б. Кістяківського, «правова держава – найліпша форма державного буття, яку відпрацювало людство, як реальний факт». Б. Кістяківський стверджував, що право є явищем соціального характеру, що існує в динаміці та має інструментальний характер, тобто повинно слугувати інтересам соціуму. Призначення правової політики держави за Б. Кістяківським полягає в сприянні формуванню конкретних правовідносин, що охороняли б інтереси людини, і захищали б такі законні права і інтереси від порушень.

Б. Кістяківський розглядав сутність права з огляду на динаміку його розвитку, яка залежить, в свою чергу, від стану суспільства, і конкретизується в конкретних правових приписах, пов'язаних з виконанням державницьких функцій.

Аналогічні погляди висловлював Л. Й. Петражицький. На його переконання, в ученнях Канта, Гегеля, Краузе та інших видатних мислителів переважною точкою зору є «не тільки теоретична, скільки практична, політична, і головний їх недолік - змішування цих двох різних точок зору». Розвиток концепції Л. Й. Петражицького можна побачити в роботах українського академіка С. С. Дністрянського, зокрема у виданій ним вже в еміграції в м. Прага роботі «Загальна наука права і політики». Вчений виходив з того, що право є первинним по відношенню до політики природним станом існування людини, що виходить з потреб суспільного життя, а виникнення держави є результатом інституціоналізації суспільних зв'язків. Проте сама держава є все ж самостійним явищем, і здатна діяти окремо від суспільства як в його інтересах, так і всупереч таким інтересам. Головним завданням держави стає ведення політики саме в інтересах суспільства, а не проти таких інтересів¹³.

---

12 Там само

13 Аракелян Р. М. Концепція правової політики в працях українських вчених XIX-початку XX століття URL: https://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2214%3A050420211515&catid=276%3A1-042021&Itemid=341&lang=ru

Яскравим проявом поглядів С. С. Дністрянського на державу і право став розроблений ним на прохання уряду Є. Петрушевича проект Конституції Західноукраїнської Народної Республіки.

Можна сказати, що політика права, за задумом її творців, перестає у вигляді науки, що сприймає позитивні риси як позитивістської, так і філософсько-правової (природно-правової) теорії і методології. Передбачалося, зокрема, що дана дисципліна візьме на себе політичну, критико-прогресивну функцію природного права, але здійснювати її буде на основі нового, справді наукового (зокрема, психологічного) вчення про право. Спираючись на висновки позитивної теорії права щодо того, що є право і як воно діє, політика права повинна була формулювати науково обґрунтовані уявлення про правові ідеали (цілі права) і пропонувати шляхи і засоби їхнього досягнення. У такому вигляді зазначена дисципліна дозволяла поєднувати природне прагнення до здійснення ідеалів розумного, справедливого, гуманного права з емпірично встановленими фактами, закономірностями, тенденціями, що характеризують право як реально діюче, емпірично дане, тобто позитивне, явище¹⁴.

В сучасних умовах (на тлі євроінтеграційних процесів - подолання корупції, реформування й очищення влади та вдосконалення національної правової системи) позиціонування правових ідеалів держави є вкрай важливим. Тому знову на порядку денному - нагальне питання щодо Концепції правової політики України. Її проект був розроблений ще у 2003 р. Центром правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції України та за участю фахівців НДІ державного будівництва і місцевого самоврядування Академії правових наук України під науковим керівництвом О. В. Петришина.

Враховуючи сьогоденні реалії, ця Концепція потребує відповідного оновлення. За Конституцією України Президент України «звертається з посланнями до народу та із щорічними і позачерговими посланнями до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України» (п. 2 ч. 1 ст. 106). Зазначені звернення глави держави фактично містять елементи правової політики. А у Посланні Президента України до Верховної Ради України 2012 р. був

---

14 Там само

безпосередньо закріплений розділ «Політико-правовий розвиток України у загальноєвропейському просторі», який містив п. 5. «Ефективна правова політика як чинник здійснення реформ». В ньому зазначалося: «... в Україні цілком очевидно є потреба у концептуалізації правової політики, що є однією з умов забезпечення її ефективності, тобто цілеспрямованої планомірної діяльності держави у сфері правового регулювання соціальних відносин. Сутність такої політики полягає у виробленні та практичній реалізації правових ідей та цілей стратегічного характеру¹⁵.

Необхідно розробити та прийняти Концепцію правової політики в Україні. Концепція має визначати: стратегічні, перспективні цілі правової політики (соціальна, політична і правова стабільність; економічний прогрес; безпека особи, суспільства й держави тощо); актуальні завдання правової політики (наукове обґрунтування стратегії правового розвитку на довгострокову перспективу; розроблення середньострокової та короткострокової програми розвитку окремих напрямів правового регулювання, об'єктивна оцінка доцільності та ефективності системи правових засобів і механізмів тощо); принципи правової політики (соціальнополітична обумовленість, наукова обґрунтованість, пріоритетність прав та основних свобод людини і громадянина, гласність, легітимність, демократичний характер тощо); механізм формування та реалізації правової політики (суб'єкти, форми реалізації правової політики, чинники, що впливають на ефективність правової політики). У Концепції необхідно визначити основні заходи, спрямовані на підвищення ефективності правової політики у таких сферах: правотворча діяльність, правореалізаційна практика, інформаційно-виховна, культурно-моральна¹⁶.

Отже, аналіз правової політики сучасності дає можливість зробити висновки, що правова політика залежить від таких факторів: суспільно-політичної та економічної ситуації в державі; зовнішніх викликів, котрі стоять перед країною; міжнародних чинників; позиції партії влади; очікувань суспільства; пра-

---

15 Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 р. : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НСД, 2012.

16 Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 р.: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. К.: НСД, 2012. С. 143.

вової грамотності політиків; популізму політиків; впливу громадськості і має здійснюватися у формі реалізації національної Концепції правової політики.

Основними суб'єктами формування правової політики в Україні є Президент та Верховна Рада, співпраця між якими призводить до напрацювання та ухвалення законодавчої бази для регулювання різних сфер суспільного життя і впровадження реформ. Законодавча діяльність залежить насамперед від комунікації Глави держави і народних депутатів. Практично кожен законопроект, ухвалений в парламенті, є результатом компромісу між ними. Таким чином, реалізація правової політики насамперед залежить від політичної приналежності як Президента, так і більшості у Верховній Раді. Тож важливою складовою для пошуку політичного компромісу між двома інститутами влади є особливості комунікації, авторитетність представників влади, особистісні відносини

3. ПРИНЦИПИ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Правова політика повинна містити принципові положення, основні ідеї, а також слугувати своєрідною ідеологією при створенні правових норм, а також моніторингу щодо їх реалізації, застосування, виконання принципи правової політики – це вихідні визначальні ідеї, установки, що становлять моральнісну та організаційну основу виникнення, розвитку і функціонування правової політики¹⁷.

Принципи правової політики витікають з об'єктивних закономірностей правового розвитку та покликані уніфікувати характер цілеспрямованого впливу на соціальні відносини за допомогою юридичних засобів, а також слугувати критеріями оцінки правильності прийнятих правотворчих та правореалізаційних рішень.

В юридичній літературі виділяють такі загальні принципи правової політики, як соціальна обумовленість, гуманізм, моральність, справедливість,

---

¹⁷ Исаков Н. В. Правовая политика современной России: проблемы теории и практики : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Ростов-на-Дону, 2004. 459 с

демократичний характер, законність, гласність, поєднання інтересів особи та держави, пріоритетність прав людини¹⁸

Серед специфічних принципів правової політики, тобто таких, що властиві виключно цьому виду державної політики, можна виділити реалістичність, наукову обґрунтованість, прогнозування, послідовність, системність, відповідність міжнародним стандартам¹⁹

«Принцип реалістичності правової політики вимагає від суб'єктів правотворчості враховувати співрозмірність поставлених при формуванні правової політики цілей та наявних для їх досягнення засобів в умовах існуючого соціально-економічного стану суспільства, його національних, релігійних і культурних традицій, моральнісних цінностей тощо.

Одним із основоположних принципів є наукова обґрунтованість правової політики. Суть даного принципу полягає у тому, що суб'єкти правотворчості повинні враховувати під час формування основ правової політики сучасні досягнення науки задля усунення прогалин у праві, визначення оптимальних шляхів вирішення проблемних питань та створення в цілому ефективного механізму правового регулювання. Крім того, нормативно-правові акти повинні обов'язково проходити наукову експертизу, де пропозиції і рекомендації науковців мають належним чином бути враховані.

Принцип прогнозування сприяє передбаченню можливих у перспективі варіантів розвитку юридичних ситуацій, оскільки будь-яка концепція правової політики повинна враховувати як поточний момент стану соціальної дійсності, так і його динаміку, тенденції і перспективи подальшого розвитку, своєчасно реагувати на можливі зміни. Відсутність передбачення помітно знижує якість правової політики та спричиняє неефективність правового інструментарію. Саме на основі науково обґрунтованої концепції за допомогою права має здійснюватися вибір оптимальних шляхів видозмінення суспільних відносин у бажаному напрямку.

---

18 Тернавська В.М. Принципи сучасної правової політики України URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:20IAO1KkOYIJ:pd.onu.edu.ua/article/view/149511/150804&cd=4&hl=ru&ct=clnk&gl=ua>

19 Там само

Принцип послідовності передбачає, що правова політика повинна проводитися на основі довготривалих програм розвитку держави і суспільства, які планомірно будуть реалізовуватися спільно органами держави та інститутами громадянського суспільства.

Принцип системності означає, що різні форми реалізації правової політики – правотворчої, правозастосовної, правоінтерпретаційної, доктринальної тощо, повинні знаходитися у матриці єдиної політики і бути узгодженими між собою.

Принцип відповідності правової політики міжнародним принципам і стандартам зумовлює необхідність врахування позитивного досвіду зарубіжного законодавства та рекомендацій міжнародних співтовариств щодо дотримання прав людини в країні та забезпечення гарантій їх реалізації при розробці нормативноправових актів»²⁰.

ЗАВДАННЯ ДО СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

ПІДГОТУЙТЕ ПРЕЗЕНТАЦІЮ НА ТЕМУ:

1. Визначення правової політики України та її види
2. Генеза концепції правової політики України
3. Принципи правової політики

ПИТАННЯ ДО САМОКОНТРОЛЮ

1. Надайте визначення поняття «правова політика»
2. Надайте визначення поняття «концепція правової політики»
3. Назвіть та охарактеризуйте специфічні принципи правової політики
4. Назвіть завдання правової політики

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аракелян Р. М. Концепція правової політики в працях українських вчених XIX-початку XX століття URL: https://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2214%3A050420211515&catid=276%3A1-042021&Itemid=341&lang=ru
2. Гоменюк З. П. Концепція правової держави Б. Кістяківського: Філософсько-правові виміри. Автореф. дис. канд. юрид. наук. 12.00.12. Львів, 2018. 19 с.
5. Дністрянський С. С. Загальна наука права і політики. Т. 1. Прага: Наклад Українського університету у Празі, 1923. 400 с.
6. Жаровська І. Правова політика держави(теоретико-правовий аналіз)// Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки» № 4(28), 2020. – С. 47-51
7. Железняк Н. А. Поняття державної правової політики та її загальна характеристика URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8417/Zhelezniak_Poniattia_derzhavnoi_pravovoi.pdf?sequence=1&isAllowed=y
8. Кравчук М. В. Теорія держави права (опорні конспекти): навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / М. В. Кравчук. – Вид. 3-є, переробл. й доповн. – Тернопіль : ТНЕУ, 2016. – 524 с. 2.
9. Руднєва О. М. Правова політика України: стан, проблеми концептуалізації та підвищення ефективності [Електронний ресурс] / О. М. Руднєва, О.Н. Ярмиш // Правова політика України: концептуальні засади та механізми формування: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 5 груд. 2012 р.). – С. 6–26. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Pravova_pol_new-b7252.pdf
10. Петражицкий Л. И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности в 2 ч. Часть 1. Москва: Издательство Юрайт, 2019. 237 с.
11. Рабінович С. П. Природно-правові засади юридичного регулювання суспільних відносин в Україні. Дис. докт. юрид. наук. 12.00.12. Львів, 2010. 440 с.
12. Стецюк Н. Академік Станіслав Дністрянський і його проект Конституції Західноукраїнської Народної Республіки. Український часопис конституційного права. 2016. № 1. С. 67-70.

13. Тернавська В.М. Принципи сучасної правової політики України
URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:20IAO1KkOYIJ:pd.onu.edu.ua/article/view/149511/150804&cd=4&hl=ru&ct=clnk&gl=ua>

Лекція № 2.

**Тема: НАУКОВЕ МИСЛЕННЯ В ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННІ
НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

/2 години/

Лекція базується на:

1. Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення навчальної дисципліни студентами спеціальності 081 «Право»/ Укладач: Гладкий С.О., д.ю.н., професор, професор кафедри правознавства ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі». – Полтава-2016. -260 с.
2. Методологія наукових досліджень у галузі: практикум [Електронний ресурс] : навч. посіб. для студ. спеціальності 151 «Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології» / уклад.: Н.І. Бурау, В.С. Антонюк, Д.О. Півторак. – Електронні текстові дані (1 файл: 0,4 Мбайт). – КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. - 58 с.
3. Важинський С.Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень : Навч. посіб. / С. Е. Важинський, Т. І. Щербак. – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – 260 с.

Мета лекції:

- **освітня:** формування у аспірантів знання про поняття та загальну характеристику наукового мислення; основні риси та форми наукового мислення.

- **розвиваюча:** розвиток уявлень щодо концептуальних та методологічних засад наукового мислення та його проблемних аспектів;

- **практична:** формування здатності застосовувати методи та прийоми наукового мислення при здійсненні власних наукових досліджень.

Міжпредметні зв'язки: філософія, політологія, соціологія, галузеві юридичні науки.

ТЗН: комп'ютерна презентація, аудіолекція.

ПЛАН

1. СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО МИСЛЕННЯ
2. СТИЛЬ НАУКОВОГО МИСЛЕННЯ
3. УПРАВЛІННЯ ЗНАННЯМИ. ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ
4. ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАУКОВОГО МИСЛЕННЯ
5. ПРОБЛЕМНІ СИТУАЦІЇ В МЕЖАХ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

КЛЮЧОВІ СЛОВА: наукова діяльність, творчий підхід, наукове мислення, дослідницька діяльність, наукове дослідження, творча особистість, здібності викладача, розумова праця.

1. СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО МИСЛЕННЯ

Наукова діяльність є ефективною, якщо в її основі лежить наукове мислення. Воно має ґрунтуватися на строгій доказовості, логічній обґрунтованості результатів, вірогідності висновків, усуненні суб'єктивізму. Але одночасно наукове мислення передбачає формулювання припущень, імовірних суджень, гіпотез. Тому наукова діяльність передбачає високий рівень розвитку логічного мислення, культури мислення, фахової підготовки науковців, їх спрямованості на вдосконалення існуючих знань, відкритість до нових знань і готовність їх сприймати²¹.

Наукове мислення за своєю суттю завжди є інноваційним, оскільки створює нові знання. Це обов'язкова його якість.

Інноваційне мислення – одна з форм прояву наукового мислення на теоретичному, прикладному, галузевому та господарському рівнях.

Інноваційне мислення визначається як пошукове мислення, яким є наукове, і ділиться на два види: те, що збирає та систематизує знання; те, що поглиблює наявні знання, створює і розробляє нові знання²².

---

21 Важинський С.Е., Щербак Т.І. В 12 Методика та організація наукових досліджень : Навч. посіб. / С. Е. Важинський, Т.І. Щербак. – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – 260 с. – С.82

22 Там само

Отже, «інноваційне мислення а) з одного боку, включає в себе наукове мислення, як складову частину; б) з іншого боку, воно входить в наукове мислення, коли займається пошуком істини²³.

У свою чергу наукове мислення складніше інноваційного, оскільки воно передбачає спеціальні методи пізнання, виявлення і структурування істини. Але коли обидва ці види займаються пошуком істини, то вони являють собою єдність, складають єдине ціле²⁴.

2. СТИЛЬ НАУКОВОГО МИСЛЕННЯ

«Специфічною формою подання продуктів наукової діяльності є стиль наукового мислення.

Стиль наукового мислення є складною системою взаємодії когнітивно-методологічних і психологічних факторів руху думки вчених у певний історичний період.

Розуміючи «стиль наукового мислення» як внутрішню гносеологічну детермінацію наукового пізнання, дослідники ототожнюють стиль мислення зі структурою свідомості науки як соціального інституту, або з окремими елементами цієї структури, як правило, картиною світу, світоглядом, методом.

У стилі мислення виражається соціально-культурне самовизначення суб'єкта наукового пізнання, творче освоєння ним форм інтелектуальної діяльності попередників і сучасників. Стиль невіддільний від особистості того, хто пізнає суб'єкта і упредметнений іншим як оригінальний спосіб здійснення пізнавальної активності. Формування стилю мислення є покликанням дослідника знайти свій шлях у науці, розсунути межі пізнання.

Суб'єкт наукового дослідження – учасник колективної пізнавальної діяльності, що має свої особливості і закономірності, які неможливо звести до простої суми рис індивідуальної роботи вченого.

---

23 Усольцев А. П. Понятие инновационного мышления / А. П. Усольцев, Т. Н. Шамало // Педагогическое образование в России. – 2014. – № 1 – С. 94–98.

24 Важинський С.Е., Щербак Т.І. В 12 Методика та організація наукових досліджень : Навч. посіб. / С. Е. Важинський, Т.І. Щербак. – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – 260 с. – С.83

Стиль наукового мислення характеризує суб'єкта пізнання як організатора наукового співтовариства, що створює оригінальні предметні уявлення в ході інтелектуального конструювання як функції організації діяльності. Тому стиль мислення – це оригінальна предметна структура процесу пізнання, що виражає соціально-культурне самовизначення організатора науки»²⁵.

3. УПРАВЛІННЯ ЗНАННЯМИ. ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ

Розвиток суспільства визначається його «інтелектуальним капіталом» («сумою того, що суспільство знає»)²⁶.

Накопичення наукових знань є складною, динамічною системою, що саморозвивається; це є «рух енергії знань».

Наведемо відмінностями інтелектуального капіталу як живої системи²⁷:

- інтелектуальний капітал напрацьовується в процесі росту і дозрівання кожного члена суспільства в окремо, «зрозуміти його можна тільки в термінах процесів». Отже, інтелектуальному капіталу властива динамічна природа;
- структура інтелектуального капіталу визначається процесом розвитку, в той час, як системи, пов'язані з функціонуванням неживих об'єктів, визначаються організаційною структурою;
- інтелектуальному капіталу, як живій системі, повинен бути притаманний високий ступінь внутрішньої гнучкості і пластичності;
- поведінка системи інтелектуального капіталу визначається циклічними патернами інформаційних потоків, відомих як зворотний зв'язок, так як попереднє покоління суспільства виховує свою зміну – майбутнє покоління, яке буде відтворювати і розвивати інтелектуальний капітал країни;

---

25 Важинський С.Е., Щербак Т.І. В Методика та організація наукових досліджень : Навч. посіб. / С. Е. Важинський, Т.І. Щербак. – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – 260 с. – С.83

26 Там само. – С. 84

27 Важинський С.Е., Щербак Т.І. В 12 Методика та організація наукових досліджень : Навч. посіб. / С. Е. Важинський, Т.І. Щербак. – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – 260 с. – С.85

– інтелектуальний капітал – це система, що самоорганізується, тому порядок і функції її структури встановлюються нею самою. В рамках самоорганізації інтелектуальному капіталу властиво самовідновлення

– здатність постійно оновлювати і переробляти свої компоненти, разом з цим підтримуючи цілісність всієї структури – інтелектуального капіталу;

– як живий системі інтелектуальному капіталу властива самотрансцендентність – здатність досягати творчості, виходячи за фізичні і ментальні обмеження в процесі навчання, розвитку та еволюції;

– інтелектуальний капітал – відкрита система; щоб зберігати баланс, вона повинна підтримувати безперервний обмін енергією і матерією зі своїм оточенням. Це різноманітний обмін продуктами виробництва інтелектуального капіталу з іншими країнами, взаємопроникнення наукових технологій ведення господарства і т.п.;

– процес повного оновлення інтелектуального капіталу, як живої системи, виражається в зміні одного технологічного укладу іншим;

– як жива система інтелектуальний капітал здатний до адаптації: як тільки новий технологічний уклад входить в силу, інтелектуальний капітал держави починає працювати на його зміцнення і розвиток; отже, розвиток інтелектуальний капітал є рушійною силою зміни одного технологічного укладу іншим – на етапі становлення і розвитку укладу інтелектуальний капітал працює на його зміцнення, сам при цьому оновлюючись і відтворюючись; коли відбувається певне накопичення інтелектуального капіталу, його якісна трансформація завершується новим технологічним укладом.

«Носієм інтелектуального капіталу є людина, соціум – живі системи, тому інтелектуальний капітал безпосередньо залежить від людей, суспільства і сам є живою системою. Система наукових знань ВНЗ (СНЗВ) і процес засвоєння студентами знань (ПЗЗ) – підсистеми процесу накопичення інтелектуального

капіталу, самі вони також є живими системами, так як безпосередньо пов'язані з розумовою діяльністю людей»²⁸.

4. ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАУКОВОГО МИСЛЕННЯ

«У зв'язку з вимогами державного освітнього стандарту нового покоління виникла необхідність у педагогічній діяльності враховувати інтелектуально-інноваційну специфіку сучасного освітнього середовища.

Формування наукового мислення є тривалим процесом поетапного здійснення цілого ряду взаємопов'язаних проміжних цілей. Сьогодні в рамках фундаменталізації системи освіти інваріантом системи проміжних цілей є вимога переходу розумової діяльності майбутніх фахівців з рівня репродуктивної на рівень творчої діяльності. Немає сумнівів у тому, що такий перехід вимагає наукового мислення, залучення до аналізу протиріч і постановки проблем, висунення гіпотез, їх обґрунтування і доведення при поясненні явищ»²⁹.

Етапи формування наукового мислення³⁰.

При формуванні у студентів наукового мислення необхідно розрізняти змістову (аналіз однієї з проблем науки) і методичну (застосування методу проблемного викладу знань) сторони проблемного подання матеріалу. Відбувається поступове переведення студентів з рівня формально-логічних узагальнень на рівень змістовних узагальнень, а згодом – на рівень гіпотетико-дедуктивного мислення і, відповідно, наукового пояснення і прогнозування явища, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, вміння пояснити методику рішення завдання.

Найвищого рівня пошукової самостійності можна домогтися на заняттях, що проводяться дослідним методом. Важливо в ході навчання відпрацьовувати методику рішення експериментальних завдань на основі міжпредметних

---

28 Гильманшина С. И. Непрерывное химическое образование: формирование научного мышления / С. И. Гильманшина // Современные проблемы науки и образования. – 2014. – №1; URL: <http://www.science-education.ru/115-11865>

29 Важинський С.Е., Щербак Т.І. В 12 Методика та організація наукових досліджень : Навч. посіб. / С. Е. Важинський, Т.І. Щербак. – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – 260 с. – С.87

30 Там само. – С.88

зв'язків, застосовуючи методи наукового пізнання з поступовим ускладненням характеру завдань.

У процесі аналізу протиріччя, який створив комплексну проблемну ситуацію, у студентів виникає суб'єктивний стан інтелектуальної здивованості і прагнення вийти з нього. Проблема ситуація як структурний компонент творчого мислення є одиницею рівня наукового мислення студентів. Отже, необхідною є система проблемних ситуацій і завдань на основі пізнавальних протиріч

Простежуються п'ять типів протиріч: протиріччя експерименту (протиріччя між двома або кількома дослідними даними); протиріччя між дослідом і теорією (фактом і узагальненням); протиріччя між старою і новою (менш і більш повною) теоріями; протиріччя між двома співіснуючими односторонніми теоріями; протиріччя між об'єктивними і суб'єктивними факторами в конкретній системі.

5. ПРОБЛЕМНІ СИТУАЦІЇ В МЕЖАХ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

«Проблемна ситуація – інтелектуальне ускладнення людини, що виникає у випадку, коли вона не знає, як пояснити певне явище, факт, процес дійсності, не може досягти мети знайомим їй способом, що спонукає людину шукати новий спосіб пояснення або спосіб дії»³¹.

У процесі розв'язання проблемних ситуацій відбувається³²:

- 1) перенесення вже набутих знань і вмій на нову ситуацію, тобто їх асиміляція;
- 2) виокремлення у звичних ситуаціях нових проблем та постановка нових завдань, тобто залучення процесів акомодатії;
- 3) за умови творчого підходу знаходиться оригінальний спосіб її вирішення.

---

31 Павленко В. В. Проблемні ситуації: поняття і типи / В. В. Павленко // Нові технології навчання: Збірник наукових праць // Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. – К., 2014. – Вип. 83. – 292 с. – С. 196–202.

32 Важинський С.Е., Щербак Т.І. В 12 Методика та організація наукових досліджень : Навч. посіб. / С. Е. Важинський, Т. І. Щербак. – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – 260 с. – С.89

Основні функції проблемної ситуації:

- 1) визначення напрямку розумового пошуку, тобто діяльності зі знаходження способу розв'язання проблемної ситуації;
- 2) формування пізнавальних здібностей, інтересу, мотивів діяльності по засвоєнню нових знань.

Проблемні ситуації класифікуються за різними критеріями³³:

- за спрямованістю: на пошук нових знань або способів дії, на виявлення можливості застосування відомих знань і способів в нових умовах;
- за рівнем проблемності залежно від того, наскільки гостро виражені суперечності;
- з дисциплін і предметів, у яких допустиме застосування тих чи інших проблемних ситуацій;
- за характером змістової сторони суперечностей:
  - 1) недостатність знань для пояснення нового факту, умінь для вирішення нового завдання;
  - 2) необхідність використовувати раніше засвоєні знання і (або) уміння, навички в нових практичних умовах;
  - 3) наявність суперечності між теоретично можливим шляхом рішення задачі і практичною нездійсненністю вибраного способу;
  - 4) наявність суперечності між практично досягнутим результатом виконання завдання і відсутністю знань для його теоретичного обґрунтування.

Якщо узагальнити все вищесказане, можна зробити висновок, що наукове мислення може виконувати пізнавальну, практичну, культурну та культурно-світоглядну функції, а також функцію соціальну, адже воно сприяє вивченню життя і діяльності людей, і нерідко визначає шляхи і способи практичного застосування наявних у нас знань і навичок.

Ще на один важливий аспект хотілось би привернути увагу, а саме, роль наукового мислення у сфері права. Підтримуємо позицію професора Б.Г.

---

33 Павленко В. В. Проблемні ситуації: поняття і типи / В. В. Павленко // Нові технології навчання: Збірник наукових праць // Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. – К., 2014. – Вип. 83. – 292 с. – С. 196–202.

Розовського, щодо «необхідності прогнозування законотворчої діяльності, впровадження результатів наукових досліджень у практичну діяльність, у тому числі й у законотворчу роботу»³⁴. Розвиваючи цю думку, професор Н.Л. Шелухін вказує що «це може бути здійснено у вигляді створення робочої групи при МОН або Академії правових наук або при Верховній Раді, до якої вчені-правознавці змогли б відправляти свої напрацювання з удосконалення чинної нормативної бази та перспективи розвитку законодавства, а група б у свою чергу підтримувала зв'язок із профільними комітетами Верховної Ради»³⁵. Тобто саме наукове мислення та його результати призводять до прогнозування законотворчої діяльності. Вважаємо, що результати наукових досліджень та напрацювання, які роблять вчені-правники важливо оприлюднювати та відправляти до відповідних установ з удосконалення чинної нормативної бази та перспективи розвитку законодавства

ЗАВДАННЯ ДО СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

ПІДГОТУЙТЕ ПРЕЗЕНТАЦІЮ НА ТЕМУ:

1. Наукове мислення та його структура
2. Генеза наукового мислення у юридичній науці
3. Культура наукового мислення та її складові

ПИТАННЯ ДО САМОКОНТРОЛЮ

1. Надайте визначення поняття наукового мислення
2. Наведіть основні риси наукового мислення
3. Назвіть та охарактеризуйте форми наукового мислення
4. Назвіть особливості наукового мислення

---

34 Шелухин Н.Л. О монографии Б.Г. Розовского «Рынок в ожидании эпохи социализма оцифрованной экономики» // Цифровізація сучасних бізнес-процесів як вектор нової економічної політики. Збірник наукових праць. За заг. ред. О.В. Шаповалової. Северодонецьк: СЛУ ім. В. Даля, 2019, С. 27.

35 Шелухин Н.Л. О монографии Б.Г. Розовского «Рынок в ожидании эпохи социализма оцифрованной экономики» // Цифровізація сучасних бізнес-процесів як вектор нової економічної політики. Збірник наукових праць. За заг. ред. О.В. Шаповалової. Северодонецьк: СЛУ ім. В. Даля, 2019, С. 27.

5. Що таке стиль наукового мислення? Які бувають стилі наукового мислення та їх особливості?
6. Які існують проблемні ситуації в межах наукового дослідження?

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрійчук В.Г. Сутнісний аспект методології наукових досліджень. Економіка АПК. 2016. № 7. С. 87–94.
2. Важинський С.Е., Щербак Т.І. В 12 Методика та організація наукових досліджень : Навч. посіб. / С. Е. Важинський, Т.І. Щербак. – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – 260 с.
3. Ганін В. І. Методологія соціально-економічного дослідження: навч. посіб. / В.І. Ганін, Н.В. Ганіна, К.Д. Гурова. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 224 с.
4. Гуторов О.І. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. Х.: ХНАУ, 2017. 272 с
5. Економічні дослідження (методологія, інструментарій, організація, апробація): навч. посіб. / за ред. А.А. Мазаракі. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2011. – 296 с.
6. Каламбет С.В. Методологія наукових досліджень: Навч. посіб. / С.В. Каламбет, С.І. Іванов, Ю.В. Півняк Ю.В. – Дн-вськ: Вид-во Маковецький, 2015. – 191 с.
7. Кальниш Ю.Г., Усаченко Л.М. Методологія наукових досліджень: навч.- метод. посіб. для підг. магістрів за спец. 8.150101 Державна служба / Ю.Г. Кальниш, Л.М. Усаченко – К.: ТОВ “НВП “Інтерсервіс”, 2013. – 126 с. .
8. Клименюк О.В. Методологія та методи наукового дослідження: навч. посіб. / Клименюк О.В. – К.: Міленіум, 2005. – 186 с.
9. Крушельницька О. В. Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб. / Крушельницька О. В. – К.: Кондор, 2004.– 192 с.
10. Методологія наукових досліджень у галузі: практикум [Електронний ресурс] : навч. посіб. для студ. спеціальності 151 «Автоматизація та комп’ютерно-інтегровані технології» / уклад.: Н.І. Бурау, В.С. Антонюк, Д.О. Півторак. – Електронні текстові дані (1 файл: 0,4 Мбайт).

– КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. - 58 с

11. Основи наукових досліджень у схемах і таблицях : навч. посіб. / О.П. Кириленко, В. В. Письменний. – Тернопіль : ТНЕУ, 2013. – 228 с

12. Стеченко Д.М. Методологія наукових досліджень: підруч. / Д.М. Стеченко, О.С. Чмир. – К.: Знання, 2005. – 309 с.

13. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень: навч. посіб. / Цехмістрова Г. С. – К.: Слово, 2003. – 240 с.

14. Шейко В. М. Організація та методика науково- дослідницької діяльності: підруч. / В.М. Шейко, Н.М. Кушнарєнко. – К.: Знання, 2006. – 307 с.

15. Юринець В. Є. Методологія наукових досліджень : навч. посібник / В. Є. Юринець. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 178 с.

Лекція № 3.

**Тема: ДОСЛІДНИЦЬКІ ПРИНЦИПИ НАУКИ. МЕТОДИ
НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ**

/2 години/

Лекція базується на:

1. Важинський С.Е., Щербак Т.І. В 12 Методика та організація наукових досліджень : Навч. посіб. / С. Е. Важинський, Т. І. Щербак. – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – 260 с.
2. Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення навчальної дисципліни студентами спеціальності 081 «Право»// Укладач: Гладкий С.О., д.ю.н., професор, професор кафедри правознавства ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі». – Полтава-2016. -260 с.
3. Методологія наукових досліджень у галузі: практикум [Електронний ресурс] : навч. посіб. для студ. спеціальності 151 «Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології» / уклад.: Н.І. Бурау, В.С. Антонюк, Д.О. Півторак. – Електронні текстові дані (1 файл: 0,4 Мбайт). – КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. - 58 с.

Мета лекції:

- **освітня:** формування у аспірантів знання про поняття та класифікацію, значення дослідницьких принципів науки, методів наукового пізнання
- **розвиваюча:** розвиток уявлень щодо концептуальних та методологічних засад наукового пізнання та здійснення наукових досліджень;
- **практична:** формування здатності застосовувати методи філософського і міждисциплінарного дослідження, виявляти їх евристичні можливості та межі, використовувати релевантний дослідницький інструментарій

Міжпредметні зв'язки: філософія, політологія, соціологія, історія України, історія держави та права України, історія держави та права зарубіжних країн, історія політико-правових вчень, галузеві юридичні науки.

ТЗН: комп'ютерна презентація, аудіолекція.

ПЛАН

- 1. ЗАГАЛЬНІ ПОНЯТТЯ ПРОЦЕСУ ПІЗНАННЯ**
- 2. ПРИНЦИПИ ТА МЕТОДИ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ**
- 3. РІВНІ МЕТОДІВ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

КЛЮЧОВІ СЛОВА: наука, пізнання, мислення, судження, умовивід, закон, парадокс, гіпотеза, метод, методологія.

1. ЗАГАЛЬНІ ПОНЯТТЯ ПРОЦЕСУ ПІЗНАННЯ

«Поява наукового знання сягає своїм корінням у глибоке минуле, до часів, коли було нагромаджено певний мінімум знань, які почали передаватись людьми у різних видах їхньої практичної діяльності.

Відносно цільової орієнтації науки у суспільстві в історичному її генезисі можна виділити три основних періоди:

– Особистісно-світоглядну орієнтацію науки (від її виникнення до Галілея і Ньютона); основна мета першого періоду – формування загального уявлення про світ і місце в ньому людини;

– технологічну, матеріально-виробничу орієнтацію науки (починаючи з XVII ст. і до сучасності); за результатами вона була революційною як для техніки, так і для самої науки;

– суто особистісну орієнтацію, спрямовану на розвиток інтелектуального творчого потенціалу особистості (сучасний етап); якщо розвиток виробництва в XIX ст. здійснювався, в основному, за рахунок удосконалення машин і технологічних процесів, то в наш час він рухається вперед завдяки інтелектуальному розвитку самої людини, що є провідним фактором зростання матеріального виробництва.

Розвиток наук у сучасному суспільстві спричиняє «вертикальну» інтеграцію науки – тенденцію до все більшого зближення науки з практикою, а в зв'язку з цим – до зближення між фундаментальними і прикладними науками, поглиблення процесів диференціації та інтеграції наукового знання. Результатом диференціації є поява окремих теоретичних систем і

відокремлення їх у самостійні галузі науки з власними предметом, мовою і методами.

Розвиток будь-якої галузі науки здійснюється впродовж чотирьох послідовних етапів:

- започаткування науки;
- період початкового формування і розвитку ідей, який характеризується «вибуховим» зростанням інформації;
- період експлуатації ідей, коли кількість авторів і публікацій зростає, але темпи цього зростання знижуються;
- період насичення: галузь вичерпує себе, основні ідеї переходять у підручники, а далі можливий розпад на декілька галузей або зникнення як самостійної галузі досліджень»³⁶.

Процес поступу людської думки від незнання до знання називають пізнанням, в основі якого лежить відображення об'єктивної дійсності у свідомості людини в процесі її суспільної, виробничої й наукової діяльності, так званої практики. Процес пізнання можливий лише під час взаємодії людини з явищами дійсності, тобто він реалізується через взаємодію суб'єкта як носія свідомості й знання та об'єкта – того, на який спрямована пізнавальна діяльність суб'єкта.

Сучасна теорія пізнання конкретизує традиційну концепцію істини через діалектичний зв'язок понять³⁷:

- об'єктивна істина – знання про дійсність, які не залежать від людини;
- відносна істина – знання, яке в принципі правильно, але неповно відображає дійсність;
- абсолютна істина – знання, які тотожні своєму предмету і які не спростовуються подальшим розвитком пізнання та практики.

Особливості наукового пізнання

---

36 Важинський С.Е., Щербак Т.І. В 12 Методика та організація наукових досліджень : Навч. посіб. / С. Е. Важинський, Т.І. Щербак. – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – 260 с. – С.29-31

37 Важинський С.Е., Щербак Т.І. В 12 Методика та організація наукових досліджень : Навч. посіб. / С. Е. Важинський, Т.І. Щербак. – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – 260 с. – С.32

Наукове пізнання виникло на етапі розвитку людства, коли відбувся суспільний розподіл праці, тобто відокремлення розумової праці від фізичної й перетворення розумової праці на відносно самостійну сферу діяльності.

Наукове пізнання – це самостійна, цілеспрямована діяльність, яка складається з таких компонентів³⁸:

- пізнавальної діяльності спеціально підготовлених груп людей, які досягли певного рівня знань, навичок, розуміння, виробили відповідні світоглядні та методологічні настанови;
- об'єктів пізнання;
- предмета пізнання;
- особливих методів та засобів пізнання;
- сформованих логічних форм пізнання та мовних засобів;
- результатів пізнання, що виражаються в законах, теоріях, наукових гіпотезах;
- цілей, що спрямовані на досягнення істинного знання.

У науковому пізнанні головна роль належить раціональному мисленню. Крім його основних форм (поняття, судження, умовивід), які функціонують і на донауковому рівні пізнання, створюються і набувають відносної самостійності такі форми та засоби, як ідея, проблема, гіпотеза, концепція, закон, теорія.

2. ПРИНЦИПИ ТА МЕТОДИ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

Сучасна наука керується трьома основними принципами пізнання³⁹:

- принципом детермінізму,
- принципом відповідності,
- принципом субсидіарності.

Методи наукового пізнання.

«Метод – це спосіб досягнення поставленої мети. Метод об'єднує суб'єктивні та об'єктивні аспекти пізнання. Метод є об'єктивним, оскільки дозволяє відображати дійсність та її взаємозв'язки. Отже, метод є програмою

38 Там само.- С. 34

39 Чернілевський Д. В. Методологія наукової діяльності: Навчальний посібник / За ред. професора Д. В. Чернілевського. – Вінниця : Вид-во АМСКП, 2010. – 484 с.

побудови і практичного застосування теорії. Одночасно з цим метод суб'єктивний, оскільки є знаряддям думки дослідника та включає в себе його суб'єктивні особливості»⁴⁰.

«Методи досліджень бувають: загальні, що діють у всіх галузях науки і на всіх етапах дослідження; загальнонаукові, тобто придатні для всіх наук; часткові – для певних наук; спеціальні – для однієї специфічної науки. Такий поділ методів завжди умовний, оскільки в міру розвитку пізнання науковий метод може переходити з однієї категорії в іншу.

Загальнонаукові методи – це система принципів, прийомів, що мають загальний, універсальний характер, є абстрактними, суворо не регламентовані, не піддаються формалізації та математизації; використовуються в усіх чи майже в усіх науках з урахуванням особливостей конкретних об'єктів дослідження.

Загальнонаукові методи поділяються на :

- методи емпіричного дослідження (спостереження, порівняння, вимірювання, експеримент);
- методи, що використовуються як на емпіричному, так і на теоретичному рівні дослідження (абстрагування, аналіз і синтез, індукція та дедукція, моделювання та ін.);
- методи теоретичного дослідження (сходження від абстрактного до конкретного, ідеалізація, формалізація, аксіоматичний метод).

Кожен науковий метод має відповідати таким критеріям:

- ясність – загальнозрозумілість методу;
- детермінованість – сувора послідовність використання методу;
- націленість – підпорядкованість методу досягненню певної мети, розв'язанню певних конкретних завдань;
- результативність – здатність методу забезпечувати досягнення певної мети;

---

40 Основи методології та організації наукових досліджень: Навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнктів / за ред. А. Є. Конверського. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 352 с.

- надійність – здатність методу з великою ймовірністю забезпечувати отримання бажаного результату;
- економічність – здатність методу добиватися певних результатів із найменшими витратами засобів і часу.

Під час дослідження окремих систем з різного виду зв'язками, що характеризуються як безперервністю та детермінованістю, так і дискретністю та випадковістю, використовуються системні методи (дослідження операцій, теорія масового обслуговування, теорія керування, теорія множин тощо)⁴¹.

3. РІВНІ МЕТОДІВ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Залежно від мети, завдання досліджень і необхідних результатів, методи наукового пізнання умовно поділяють на декілька рівнів: емпіричний, експериментально-теоретичний, теоретичний і метатеоретичний.

Методи емпіричного рівня: спостереження, порівняння, рахунок, вимірювання, тести, метод проб і помилок та ін. Методи цієї групи конкретно пов'язані з явищами, що вивчаються, і використовуються на етапі формування наукової гіпотези.

Методи експериментально-теоретичного рівня: експеримент, аналіз і синтез, індукція і дедукція, моделювання, гіпотетичний, історичний та логічний методи.

«Методи теоретичного рівня: абстрагування, ідеалізація, формалізація, аналіз і синтез, індукція і дедукція, аксіоматика, узагальнення та ін.

До методів метатеоретичного рівня відносять тільки діалектичний метод і метод системного аналізу. З допомогою цих методів досліджуються власне теорії й розробляються шляхи їх побудови, вивчається система положень і понять певної теорії, з'ясовуються межі її застосування, способи запровадження нових понять, обґрунтовуються шляхи синтезу декількох теорій.

---

41 Важинський С.Е., Щербак Т.І. В 12 Методика та організація наукових досліджень : Навч. посіб. / С. Е. Важинський, Т.І. Щербак. – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – 260 с. – С.37-39.

У процесі розвитку технічних наук наукові дослідження виконуються на двох рівнях: емпіричному та теоретичному. Рівні відрізняються глибиною, повнотою і всебічністю дослідження об'єкта; цілями, методами досягнення та способами вираження знань; ступенем значимості в них чуттєвого та раціонального пізнання»⁴².

ЗАВДАННЯ ДО СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ: підготувати презентації з 2х питань на вибір здобувача освіти:

1. Сутність наукової діяльності людини та її види.
2. Пізнавальна діяльність людини.
3. Аксіологічна діяльність людини.
4. Праксіологічна діяльність людини.
5. Сутність науки. Основні функції науки.
6. Етапи розвитку науки. Класифікація наук.
7. Специфіка юридичної науки.
8. Об'єкт та суб'єкт методології наукового дослідження.
9. Предмет методології наукового дослідження.
10. Роль філософії в обґрунтуванні проблем наукового дослідження.
11. Охарактеризуйте власне дисертаційне дослідження за: – зв'язком із суспільним виробництвом; – принципом цілеспрямованості і відношення до практики; – способом отримання результатів. Сформулюйте науковий напрям, відповідно до якого проводите власні наукові дослідження. Назвіть етапи виконання власних наукових досліджень.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Які етапи розвитку науки прийнято виокремлювати?
2. Які об'єктивні причини обумовлюють розвиток науки та наукового пізнання?
3. Назвіть головні поняття процесу пізнання.
4. Назвіть основні методи наукових досліджень.

---

42 Вайжинський С.Е., Щербак Т.І. В 12 Методика та організація наукових досліджень : Навч. посіб. / С. Е. Вайжинський, Т.І. Щербак. – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – 260 с. – С.38-39

5. На яких принципах ґрунтується методологія наукових досліджень?
6. У чому полягає сутність предметного та міждисциплінарного рівнів методологічного аналізу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ганін В. І. Методологія соціально-економічного дослідження: навч. посіб. / В.І. Ганін, Н.В. Ганіна, К.Д. Гурова. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 224 с.
2. Економічні дослідження (методологія, інструментарій, організація, апробація): навч. посіб. / за ред. А.А. Мазаракі. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2011. – 296 с.
3. Каламбет С.В. Методологія наукових досліджень: Навч. посіб. / С.В. Каламбет, С.І. Іванов, Ю.В. Півняк Ю.В. – Дн-вськ: Вид-во Маковецький, 2015. – 191 с.
4. Кальниш Ю.Г., Усаченко Л.М. Методологія наукових досліджень: навч.- метод. посіб. для підг. магістрів за спец. 8.150101 Державна служба / Ю.Г. Кальниш, Л.М. Усаченко – К.: ТОВ “НВП “Інтерсервіс”, 2013. – 126 с. .
5. Клименюк О.В. Методологія та методи наукового дослідження: навч. посіб. / Клименюк О.В. – К.: Міленіум, 2005. – 186 с.
6. Крушельницька О. В. Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб. / Крушельницька О. В. – К.: Кондор, 2004.– 192 с.
7. Методологія наукових досліджень у галузі: практикум [Електронний ресурс] : навч. посіб. для студ. спеціальності 151 «Автоматизація та комп’ютерно-інтегровані технології» / уклад.: Н.І. Бурау, В.С. Антонюк, Д.О. Півторак. – Електронні текстові дані (1 файл: 0,4 Мбайт). – КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. - 58 с
8. Стеченко Д.М. Методологія наукових досліджень: підруч. / Д.М. Стеченко, О.С. Чмир. – К.: Знання, 2005. – 309 с.
9. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень: навч. посіб. / Цехмістрова Г. С. – К.: Слово, 2003. – 240 с.
10. Шейко В. М. Організація та методика науково- дослідницької діяльності: підруч. / В.М. Шейко, Н.М. Кушнарєнко. – К.: Знання, 2006. – 307

с.

11. Юринець В. Є. Методологія наукових досліджень : навч. посібник / В. Є. Юринець. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 178 с.

Лекція № 4.

**ТЕМА: МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВА У
СУЧАСНІЙ ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ**

/2 години/

Лекція базується на:

1. Важинський С.Е., Щербак Т.І. В 12 Методика та організація наукових досліджень : Навч. посіб. / С. Е. Важинський, Т.І. Щербак. – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – 260 с.
2. Лук'янова Г.Ю. Методологічні основи дослідження права у сучасній юридичній науці// НАУКОВИЙ ВІСНИК Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. - № 4. – 2011.- С.33-43
3. Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення навчальної дисципліни студентами спеціальності 081 «Право»// Укладач: Гладкий С.О., д.ю.н., професор, професор кафедри правознавства ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі». – Полтава-2016. - 260 с.
4. Методологія наукових досліджень у галузі: практикум [Електронний ресурс] : навч. посіб. для студ. спеціальності 151 «Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології» / уклад.: Н.І. Бурау, В.С. Антонюк, Д.О. Півторак. – Електронні текстові дані (1 файл: 0,4 Мбайт). – КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. - 58 с.

Мета лекції:

- **освітня:** формування у аспірантів знання про методологію пізнання права, що сприяє розвитку теорії і практики реалізації права, у тому числі його трансформації та удосконалення
- **розвиваюча:** розвиток уявлень щодо розуміння сутності права, методологічних засад наукового пізнання та здійснення наукових досліджень;
- **практична:** формування здатності обрати та використовувати методику проведення власного правового дослідження

Міжпредметні зв'язки: філософія, політологія, соціологія, історія України, історія держави та права України, історія держави та права зарубіжних країн, історія політико-правових вчень, галузеві юридичні науки.

ТЗН: комп'ютерна презентація, аудіолекція.

ПЛАН

1. МЕТОДОЛОГІЯ ПІЗНАННЯ ПРАВА

2. СИСТЕМНІСТЬ ПРАВА ТА ПРАВОВОЇ НАУКИ

КЛЮЧОВІ СЛОВА: право, правова система, метод, методологія, принципи наукового пізнання.

1. МЕТОДОЛОГІЯ ПІЗНАННЯ ПРАВА

«Методологічна забезпеченість науки, точність методів наукових досліджень допомагає дослідникам відшукувати нові шляхи пізнання процесів і явищ, що вивчаються, їх адекватного відображення в системі наукових знань. Жодна галузь науки не може існувати чи розвиватися без методологічної бази.

Невипадково сьогодні методологія наукових досліджень у праві набуває значної культурної цінності для сучасного суспільного розвитку та належить до фундаментальних проблем вітчизняної юридичної науки.

Методологія пізнання права, ґрунтуючись на результатах попередніх теоретичних досліджень, дає нам новий погляд на розуміння сутності даного явища. Тим самим методологія сприяє розвитку теорії і практики реалізації права, у тому числі його трансформації та удосконалення»⁴³.

У широкому розумінні методологія – «це діяльність пізнання, мислення або, якщо говорити точніше, вся діяльність людства, включаючи сюди не лише власне пізнання, але й виробництво. У вузькому розумінні слова під методологією розуміють сукупність методів, прийомів, процедур наукового дослідження»⁴⁴.

---

43 Лук'янова Г.Ю. Методологічні основи дослідження права у сучасній юридичній науці// НАУКОВИЙ ВІСНИК Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. - № 4. – 2011. – С.33-34

44 Щедровицкий Г.П. Проблемы методологии системного исследования / Георгий Петрович Щедровицкий. – М., 1964. – 48 с

Своєрідним компромісом між надто широким і надто вузьким розумінням методології як шляху пізнання є багаторівневий підхід, коли розрізняються: найзагальніші методи наукового пізнання – аналіз і синтез, сходження від абстрактного до конкретного тощо (філософська методологія); загальні для багатьох наук, міждисциплінарні методи пізнання – системний та організаційний аналіз, кібернетичний, синергетичний підходи тощо (загальнонаукова методологія); теорія і методи конкретної науки, галузі знань; методика, сукупність операцій і процедур, що застосовуються в конкретних дослідженнях.

Будь-яка методологія полягає в тому, щоб чітко визначити такі методи дослідження соціальних явищ, які, по-перше, відповідають самому об'єкту дослідження, тобто адекватні природі самого досліджуваного явища, а, по-друге, дають теоретичне уявлення про систему методів дослідження конкретного явища, що треба сприймати як теорію, звернену до практики дослідження.

У вітчизняній науковій традиції методологію розглядають як⁴⁵:

1) вчення про науковий метод пізнання та перетворення світу; його філософська, теоретична основа;

2) сукупність методів дослідження, що застосовуються в будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання.

Методологія виконує такі функції⁴⁶:

– визначає способи здобуття наукових знань, які відображають динамічні процеси та явища;

– спрямовує, передбачає особливий шлях, на якому досягається певна науково-дослідницька мета;

– забезпечує всебічність отримання інформації щодо процесу чи явища, що вивчається;

– допомагає введенню нової інформації до фонду теорії науки;

---

45 Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / [уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. –1728 с.

46 Лук'янова Г.Ю. Методологічні основи дослідження права у сучасній юридичній науці// НАУКОВИЙ ВІСНИК Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. - № 4. – 2011. – С.35

- забезпечує уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять у науці;
- створює систему наукової інформації, що ґрунтується на об'єктивних фактах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання.

Під методологічною основою дослідження розуміють основне, вихідне положення, на якому ґрунтується наукове дослідження. Методологічні основи даної науки завжди існують поза цією наукою, за її межами і не виводяться із самого дослідження.

«Методологія – вчення про систему наукових принципів, форм і способів дослідницької діяльності – має чотирирівневу структуру. Нині розрізняють фундаментальні, загальнонаукові принципи, що становлять власне методологію, конкретнонаукові принципи, що лежать в основі теорії тієї чи іншої дисципліни або наукової галузі, і систему конкретних методів і технік, що застосовуються для вирішення спеціальних дослідницьких завдань.

Філософська (або фундаментальна) методологія є вищим рівнем методології науки, що визначає загальну стратегію принципів пізнання особливостей явищ, процесів, сфер діяльності.

Не заглиблюючись у розкриття поняття і предмета методології, окреслимо деякі принципи наукового пізнання, що, на нашу думку, є доволі суттєвими для кращого розуміння методологічних засад дослідження права як соціального багатоаспектного явища.

Фундаментальні принципи ґрунтуються на узагальнюючих, філософських положеннях, що відображають найсуттєвіші властивості об'єктивної дійсності та свідомості з урахуванням досвіду, набутого в процесі пізнавальної діяльності людини. До них, зокрема, належить принцип діалектики, що відображає взаємозумовлений і суперечливий розвиток явищ дійсності.

Діалектична логіка пізнання стала універсальним інструментом для всіх наук при вивченні будь-яких проблем пізнання і практики.

Діалектика як метод пізнання природи, суспільства і мислення, розглянута в єдності з логікою і теорією пізнання, є фундаментальним науковим принципом дослідження багатопланової та суперечливої дійсності в

усіх її проявах. Діалектичний підхід дає змогу обґрунтувати причинно-наслідкові зв'язки, процеси диференціації та інтеграції, постійну суперечливість між сутністю і явищем, змістом і формою, дотриматись об'єктивності при оцінюванні дійсності. Досвід і факти є джерелом, основою пізнання дійсності, а практика – критерієм істинності теорії. Діалектика як фундаментальний принцип і метод пізнання має величезну пояснювальну силу. Однак вона не підмінює конкретнонаукові методи, пов'язані зі специфікою досліджуваної сфери. Діалектика виявляється в них і реалізується через них відповідно до вимог спадкоємності та непротивіччя в методології.

Принцип універсальності законів світобудови. Розвиток науки загалом характеризується єдністю протилежних тенденцій – диференціації та інтеграції наукових знань. Провідними на сучасному етапі є інтеграційні процеси, що передбачають необхідність об'єднання досліджень неживої і живої природи та суспільства, вивчення їх з точки зору універсальних законів світобудови. При цьому основні закономірності соціального буття (включаючи забезпечення природо-охоронної функції держави) виступають як інобуття загальних закономірностей самоорганізації матерії, світу, світобудови, як модифікація їх фундаментальних властивостей.

Загальнонаукова методологія використовується в усіх або в переважній більшості наук, оскільки будь-яке наукове відкриття має не лише предметний, але й методологічний зміст, спричиняє критичний перегляд прийнятого досі понятійного апарату, чинників, передумов і підходів щодо інтерпретації досліджуваних явищ.

Принцип універсальності загальнонаукових методів пізнання дійсності. Виходячи із принципу універсальності законів світобудови, можна припустити універсальність загальнонаукових методів пізнання дійсності. Це означає можливість застосовувати при дослідженні права не лише історичного, термінологічного, функціонального, когнітивного аналізу, моделювання тощо, але й синергетики, теорії хаосу, теорії катастроф та інших сучасних загальнонаукових концепцій.

Необхідно також зазначити, що право становить для дослідників складну систему. У цьому зв'язку доречно вказати на необхідність відповідного системного пізнання, що дозволяє визначити природу та характер взаємозв'язків його елементів, розкрити функціональне призначення та ефективність дії кожного з компонентів та охарактеризувати право в цілому»⁴⁷.

2. СИСТЕМНІСТЬ ПРАВА ТА ПРАВОВОЇ НАУКИ

Системність права відображається в наступних основних ознаках⁴⁸:

а) компоненти правової системи є певною цілісністю, вони з'єднані між собою за певними сутнісно-змістовими характеристиками;

б) правовій системі властива відносна самостійність, вона має можливість видозмінювати свої компоненти і створювати нові, може виступати у вигляді підсистеми іншої, об'ємнішої системи;

в) у результаті структурної упорядкованості її компонентів правова система утворює єдність, цим вона являє собою гармонійний «ансамбль», що забезпечує субординацію, ієрархічність, синхронність і стійкість функціонування;

г) сукупність зазначених ознак обумовлює основну властивість правової системи – інтегративність: кожен її компонент існує і діє лише у взаємодії з іншими, а порушення характеру та ритму дії одного компонента негайно відображається на функціонуванні інших компонентів і правової системи в цілому.

Необхідне згадати про важливість системного підходу як наукового методу пізнання права. Системно-структурний, або, як його ще називають, системний метод - сукупність методологічних підходів, прийомів і принципів вивчення та конструювання держави і права багатьох державно-правових явищ як систем.

---

47 Лук'янова Г.Ю. Методологічні основи дослідження права у сучасній юридичній науці// НАУКОВИЙ ВІСНИК Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. - № 4. – 2011. – С.36-37

48 Керимов Д.А. Методологические функции философии права / Д.А. Керимов // Государство и право. – 1995. – № 9. – С. 15-22.

«Системний підхід до дослідження складних динамічних цілісностей дозволяє знайти внутрішній механізм дії не тільки окремих його компонентів, а й їх взаємодії на різних рівнях. Цей метод дослідження правових явищ, на думку вченого, неодмінно передбачає їх комплексне дослідження, яке потребує, насамперед, з'ясування якостей системності та структурно-функціональних взаємодій указаних явищ»⁴⁹.

Системний підхід - сукупність загально- наукових методологічних принципів, в основі яких лежить розгляд об'єктів як систем. Іншим є підхід представників вітчизняної юридичної науки, у розумінні яких системний метод припускає, що всі державно-правові явища розглядаються як елементи систем. Право, держава, їх структурні підрозділи є відкритими системами, що складаються із систем нижчого порядку і належать до ширших систем. Найчастіше системний метод дозволяє осягнути взаємодію держави і права як комплексний процес з усіма його проявами, простежити зв'язки між причиною і наслідком у державно-правових явищах.

У результаті узагальнення уявлень про системний підхід можна прийти до висновку про те, що його розуміння пов'язується з інтеграцією низки загальнонаукових принципів і методів досліджень чи розглядом його як одного самостійного загальнонаукового принципу.

Система – сукупність визначених елементів, між якими існує закономірний зв'язок чи взаємодія; якісні характеристики цих елементів становлять зміст системи, сукупність закономірних зв'язків між елементами – внутрішню форму (структуру системи)⁵⁰.

Крім того, під системою розуміється:

1) значна кількість закономірно пов'язаних одних з одним елементів (предметів, явищ, поглядів, принципів тощо), що становлять певне цілісне утворення, єдність;

2) порядок, зумовлений планомірним, правильним розташуванням частин у встановленому зв'язку, суворій послідовності;

49 Керимов Д.А. Методология права: предмет, функции, проблемы философии права / Джангир Аббасович Керимов: [4-е изд.] – М.: Изд-во СГУ, 2008. – 521 с. – С. 225–226, 229

50 Філософський енциклопедичний словник / [під гол. ред. В.І. Шинкарука]. – К.: Абрис, 2002. – 742 с. – С.583

- 3) форма, спосіб організації чого-небудь;
- 4) сукупність господарських одиниць, установ, споріднених своїм завданням та організаційно об'єднаних у єдине ціле;
- 5) сукупність споруд, машин, механізмів, які служать єдиній меті;
- 6) те, що стало звичним, регулярним;
- 7) технічний пристрій, конструкція.

Таким чином, в основі системного підходу лежить дослідження певного об'єкта як цілісної системи, що має внутрішню структуру, поділяється на складові елементи, і завдання дослідника полягає в тому, щоб визначити їх кількість, порядок організації, зв'язки та взаємодію між ними.

Тільки після цього можна всебічно і точно пізнати об'єкт. За допомогою системного підходу можуть бути досліджені найрізноманітніші явища правової дійсності. Основні засади системного дослідження⁵¹:

- а) системне дослідження характеризується підходом до досліджуваної системи як до цілого і уявленнями про середовище системи та її елементів;
  - б) поняття системи конкретизується через поняття зв'язку; серед різноманітних типів зв'язків особливе місце посідають системоутворюючі зв'язки;
  - в) стійкі зв'язки утворюють структуру системи, тобто забезпечують її упорядкованість; спрямованість цієї упорядкованості характеризує організацію системи;
  - г) структура, своєю чергою, може характеризуватися і по горизонталі, і по вертикалі;
  - д) зв'язок між різними рівнями реалізується за допомогою управління
- «Таким чином, в основі розуміння права як системи лежить така властивість права, як системність. Призначення системного підходу, на нашу думку, полягає не просто в констатації існування певної системи, а в аналізі таких сукупностей елементів і зв'язків між ними, які дослідник, відповідно до своїх пізнавальних завдань, розглядає саме як системи. Причому стосовно

---

51 Блауберг И.В. Философский принцип системности и системный подход / И.В. Блауберг, В.Н. Садовский, Б.Г. Юдин // Вопросы философии. –1978. – № 8. – С. 39–52.

одного й того самого досліджуваного об'єкта можуть бути змодельовані різноманітні системи – залежно від обраного критерію, тобто так званої системотворчої ознаки.

Наприклад, правову систему змістовно можна уявити як сукупність правових феноменів: правові норми, правові інститути, правовідносини, правові концепції, правосвідомість, правова культура тощо.

Традиційні дослідницькі підходи до наукового аналізу державних і юридичних явищ і процесів, що ґрунтувалися виключно на принципах марксистсько-ленінської філософії, за умов нестандартної економічної і соціально-політичної ситуації у суверенній Україні виявляють певну наукову обмеженість. Окремі з них за рівнем своєї пізнавальної здатності не встигають за динамікою радикальних суспільних перетворень, інші стають інструментом, за допомогою якого видається за дійсне те, що існує тільки в уяві або до чого є лише прагнення і не більше (один з прикладів: «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава» (ст. 1 Конституції України)).

Зазначимо, що на сьогодні спостерігається зміна парадигми вищої юридичної освіти на національному рівні та формується нова модель, яка має врахувати як національний досвід, так і європейські стандарти. Метою юридичної освіти є формування компетентностей, необхідних для розуміння природи і функцій права, змісту теоретичних засад (доктрин), принципів і основних юридичних інститутів, застосування права, а також меж юридичного регулювання різних суспільних відносин. Майбутній правник повинен бути готовим до захисту прав людини та основоположних свобод, утвердження верховенства права, будучи відданими принципам людської та професійної гідності, справедливості, рівності, неупередженості, незалежності, співпереживання та дотримання високих етичних стандартів⁵².

---

52 6. Котова Л.В., Розовський Б.Г., Шаповалова О.В., Арсентьева О.С. Про стан та перспективи розвитку освітніх програм за спеціальністю 081 «Право» у Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля. Молодь і наука: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку права в Україні: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. аспірантів, студентів, науковців, 19-20 трав. 2021р., ч. 1, Северодонецьк, 2021. С. 14-20 URL: <http://pravo-snu.com.ua/wp-content/uploads/2021/09/%D0%A7-1-%D0%BA%D0%>

Методологія наукового пізнання відіграє значну роль у сприйнятті нових змін реальної соціальної дійсності, в тому числі у сфері державно-юридичних відносин в Україні. Методологія пізнання і перетворення сучасного українського права, ґрунтуючись на результатах попередніх теоретичних досліджень, дає нам новий погляд на розуміння даного явища, його реальної сутності. Тим самим методологія сприяє розвитку теорії права та практики, в тому числі їх трансформації й удосконалення»⁵³.

Таким чином, дослідження та розроблення методологічних проблем права є виключно актуальним, учені-правники мають реальну можливість наукової розробки методологічних засад права на основі політико-правового плюралізму, визнання серед них певного місця і значення загальнолюдських цінностей.

ЗАВДАННЯ ДО СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ: підготувати презентацію щодо вибору методів наукового дослідження за власним дисертаційним дослідженням.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Визначте та охарактеризуйте основні підходи до розуміння методології та її співвідношення з методикою дослідження;
2. У чому полягає дослідження обсягу та структури відповідного поняття: «методології права» і «правових методів»
3. Окресліть основні методи правових досліджень
4. У чому полягає системний метод правового дослідження?
5. У чому полягає історико-правовий метод дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / [уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728

- с.
2. Лук'янова Г.Ю. Методологічні основи дослідження права у сучасній юридичній науці// НАУКОВИЙ ВІСНИК Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. - № 4. – 2011.- С.33-43
  3. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник / Ольга Федорівна Скакун; [пер. з рос.]. – Харків: Консум, 2001. – 656 с.
  4. Сучасний словник іншомовних слів: близько 20 тис. слів і словосполучень / [укл.: О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк]. – К.: Довіра, 2006. – 789 с.
  5. Селіванов В. До проблеми методологічного забезпечення теоретичного аналізу державотворення і правотворення в Україні / В. Селіванов // Право України. – 2006. – № 4. – С. 21-28.
  6. Щедровицкий Г.П. Проблемы методологии системного исследования / Георгий Петрович Щедровицкий. – М., 1964. – 48 с.
  7. Шейко В.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник / В.М. Шейко, Н.М. Кушнарєнко. – [5-те вид., стер.]. – К.: Знання, 2006. – 307 с.
  8. Філософія права: навч. посібник / [О.О. Бандура, С.А. Бублик, М.Л. Заїнчковський та ін.]; за заг. ред. М.В. Костицького, Б.Ф. Чміля. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 336 с.
  9. Філософський енциклопедичний словник / [під гол. ред. В.І. Шинкарука]. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.
  10. Філософія: навч. посібник / [Л.Б. Губерський, І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко та ін.]; за ред. І.Ф. Надольного; [5-те вид., стер.]. – К.: Вікар, 2005. – 516 с.

Лекція № 5.

**ТЕМА: ВИБІР НАПРЯМУ ТА ПОСЛІДОВНІСТЬ НАУКОВИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ**

/2 години/

Лекція базується на:

1. Важинський С.Е., Щербак Т.І. В 12 Методика та організація наукових досліджень : Навч. посіб. / С. Е. Важинський, Т.І. Щербак. – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – 260 с. – С.83
2. Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення навчальної дисципліни студентами спеціальності 081 «Право»// Укладач: Гладкий С.О., д.ю.н., професор, професор кафедри правознавства ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі». – Полтава-2016. -260 с.
3. Методологія наукових досліджень у галузі: практикум [Електронний ресурс]: навч. посіб. для студ. спеціальності 151 «Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології» / уклад.: Н.І. Бурау, В.С. Антонюк, Д.О. Півторак. – Електронні текстові дані (1 файл: 0,4 Мбайт). – КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. - 58 с.

Мета лекції:

- **освітня:** формування у аспірантів цілісного сприйняття процесу наукового дослідження, розуміння важливості та необхідності його планування, аналізу та вибору найбільш доцільних методів.

- **розвиваюча:** розвиток уявлень щодо базові знання про головні системоутворюючі елементи наукових досліджень (дисертації), засвоїти принципи планування і організації наукових досліджень;

- **практична:** формування здатності визначити напрям, сформулювати мету, визначити об'єкт, предмет, методи та завдання власного наукового дослідження

Міжпредметні зв'язки: філософія, історія, статистика, галузеві юридичні науки.

ТЗН: комп'ютерна презентація, аудіолекція.

ПЛАН

- 1. ВИБІР НАПРЯМУ І ТЕМИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**
- 2. ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА І ОБ'ЄКТА ДОСЛІДЖЕННЯ.**
- 3. МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ**

КЛЮЧОВІ СЛОВА: мета дослідження, об'єкт дослідження, гіпотеза, ідея, версія, тема дослідження, зв'язки, виклад результатів дослідження, процес створення ідей.

1. ВИБІР НАПРЯМУ ТА ПОСЛІДОВНІСТЬ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

«Україна має розгалужену систему науково-дослідних закладів, які працюють над розвитком науки. Головну роль у цьому відіграє Національна академія наук України. Академія наук об'єднує регіональні наукові центри. Кожен науковий центр складається з низки науково-дослідних інститутів. В установах Академії наук створено сучасну експериментально-виробничу базу. Крім академічних закладів, науковою діяльністю займаються галузеві науково-дослідні інститути та вищі навчальні заклади, тобто наука поділяється на академічну, галузеву та науку, що розвивається у заклади вищої освіти. В інститутах Академії наук виконуються фундаментальні дослідження, які розв'язують головні проблеми природничих, технічних і суспільних наук, а також ведуться прикладні дослідження.

На відміну від академічних, галузеві науково-дослідні інститути займаються здебільшого прикладними дослідженнями, метою яких є розроблення нових технологій, вдосконалення і створення нових зразків техніки для відповідних галузей виробництва. Вищі навчальні заклади є осередками як фундаментальних, так і прикладних досліджень. Прикладні дослідження і технічні розробки ведуться також у лабораторіях і підрозділах окремих підприємств, у галузевих дослідно-конструкторських та проектних організаціях.

Загальні визначення та поняття наукових досліджень.

Мета наукового дослідження – це всебічне та достовірне вивчення об'єкта, процесу або явища, їх структури, зв'язків та співвідношення на основі наукових принципів і методів пізнання, а також отримання і впровадження корисних результатів. Будь-яке наукове дослідження має свій об'єкт і предмет дослідження.

Об'єкт дослідження – це матеріальна або ідеальна система.

Предмет дослідження – це структура системи, закономірності взаємодії елементів у середині системи і поза нею, закономірність її розвитку, різні властивості та якості цієї системи.

Науковий напрям – це наука або комплекс наук, у межах яких виконується певна наукова робота.

Розрізняють технічні, біологічні, історичні та інші напрями з можливою їх деталізацією.

Структурні одиниці наукового напрямку: – наукові комплексні проблеми (сукупність проблем, які мають одну мету); – наукові проблеми (сукупність складних теоретичних і практичних завдань, розв'язання яких назріло в певній галузі науки); – наукові теми (складові частини проблеми або визначене коло наукових питань); – наукові питання (складові частини теми або окремі завдання конкретної теми).

Кожна наукова робота належить до певного конкретного напрямку досліджень.

Наукові роботи класифікують за такими ознаками.

1. За напрямом розвитку виробництва: – створення нових технологічних процесів, машин, апаратів тощо; – підвищення ефективності виробництва; – поліпшення виробничих відносин та організації виробництва.

2. За ступенем важливості: – найважливіші, що координуються на державному рівні; – роботи, що виконуються Академією наук; – роботи, що виконуються галузевими науковими установами.

3. За науковим рівнем: – фундаментальні; – прикладні; – дослідно-конструкторські розробки.

4. За джерелом фінансування: – держбюджетні; – договірні.

Вибір напрямку та теми наукового дослідження.

Напрямок наукового дослідження визначається галуззю науки, специфікою наукових інститутів. Конкретизація напрямку наукових досліджень проводиться на базі вивчення виробничих, суспільних потреб і стану досліджень. Під науковим напрямом розуміють сферу наукових досліджень наукового колективу, яка спрямована на вивчення певних фундаментальних, теоретичних і експериментальних завдань у відповідній галузі науки.

Науковий напрям – сфера дослідження наукового колективу, який упродовж відповідного часу розв’язує ту чи іншу проблему.

Розрізняють технічні, біологічні, соціальні, економічні напрями з подальшою деталізацією.

Структурними одиницями наукового напрямку є комплексні проблеми, проблеми, теми і питання.

Дослідницька робота розпочинається з вибору проблеми або теми дослідження.

Проблема – форма наукового пізнання, у якій констатується недостатність досягнутого до даного моменту рівня знання.

Проблему наукових досліджень вибирають, виходячи з фахової готовності та зацікавленості: планів науково-дослідних робіт установи (науково-дослідної тематики, що передбачається планами галузевих міністерств, відомств, академій наук, закладів освіти, тематичних завдань, замовлень на проведення досліджень); цільових комплексних, галузевих і регіональних науково-технічних програм.

Наукова проблема – питання, що потребує наукового вирішення; сукупність нових діалектично складних теоретичних або практичних питань, які суперечать існуючим знанням або прикладним методикам у конкретній науці та потребують вирішення за допомогою наукових досліджень.

На основі ретельного вивчення вітчизняних та зарубіжних публікацій у вибраному та суміжних наукових напрямках формулюють основну проблему і в загальних рисах визначають очікуваний результат.

Важливим під час формулювання проблеми є вивчення стану наукових розробок у цьому напрямі, у процесі якого слід розділити:

1) знання, що набули загального визнання наукової спільноти та перевірені на практиці;

2) питання, які є недостатньо розробленими і вимагають наукового обґрунтування;

3) невирішені питання, сформульовані у процесі теоретичного осмислення, запропоновані практикою або ті, що виникли під час вибору теми. Такий підхід надає змогу з'ясувати зміст проблеми.

Розробка структури проблеми передбачає виділення тем, розділів, питань. У кожній темі виявляють орієнтовну сферу дослідження. Потім її конкретизують, провівши внутрішній причинно-наслідковий аналіз і виявивши всі змістовні сторони.

Тому виділяють похідні проблеми, кожна з яких має стати об'єктом деталізації доти, доки не будуть визначені конкретні завдання – зміст поставленої проблеми.

Важливим моментом конкретизації проблеми є обмеження кола питань, які необхідно вивчити.

Необхідно вивчити історичні аспекти та сучасний стан проблеми, оскільки це є важливим елементом пошуку правильного рішення.

Слід також виявити коло питань, які стануть відправною точкою при визначенні перспектив подальшого вивчення проблеми.

Наукова проблема має бути актуальною, науково значимою та вирізнятись новизною.

Для обґрунтування актуальності проблеми необхідне висвітлення кількох позицій, зокрема посилання на документи, у яких визначаються соціальні замовлення у сфері освіти та її практичних потреб, що характеризуються недостатністю тих чи інших наукових знань, які потребують вирішення.

Важливою складовою, що забезпечує ефективність проведення будь-якого наукового-дослідження, є чітке формулювання його теми, яка повинна

відбивати рух від досягнутого наукою, від звичного до нового, містити момент зіткнення старого з новим.

Тема дослідження – методологічна характеристика дослідження; відображає проблему в її характерних рисах, окреслює межі дослідження, конкретизуючи основний задум та створюючи передумови успіху роботи в цілому.

Тема – частина наукової проблеми, яка охоплює одне або кілька питань дослідження.

Тема формується на основі загального ознайомлення з проблемою, в межах якої буде проводитись дослідження.

Процес формування теми дослідження включає такі етапи

Тему дослідження обирають з урахуванням умов, наведених нижче

Актуальність. Дослідницька робота повинна бути актуальною, тобто скерованою на розв'язання конкретних і корисних завдань, які є важливими у даному напрямі науки. Визначення актуальності теми базується на вивченні спеціальної періодичної літератури та виробництва, участі у виставках, конференціях тощо.

Рівень інтересу до проблеми. Одним із критеріїв перспективності обраного напрямку дослідження є застосування найпростіших наукометричних досліджень. Термін «наукометрія» означає науку, яка займається кількісним описом власне науки. Оскільки наука – це, перш за все, одержання нової інформації, наукометричні дослідження присвячені вивченню проблем накопичення і передачі інформації. Дослідження можуть виконуватись на основі аналізу науково-технічної літератури, яка стосується певної проблеми.

Попередній теоретичний та інженерний розрахунки. Перед початком досліджень необхідно вивчити теоретичні засади певної проблеми і провести попередні теоретичні розрахунки (якщо це можливо). Це дозволяє виявити ті елементи проблеми, які ще недостатньо розроблені, й намітити план подальших досліджень.

Матеріальна база. Після того, як тема початково сформульована, уточнюється матеріальна база, необхідна для виконання роботи. Для

проведення багатьох робіт потрібний спеціальний інструментарій, сучасні електронні прилади та обладнання, на придбання яких потрібні великі кошти. У той же час виконання досліджень на застарілому обладнанні недоцільне, оскільки це знижує достовірність результатів. Але завжди доводиться шукати варіанти технічного забезпечення досліджень, що вирішуються за допомогою простої доступної техніки.

Точність вимірювань. Необхідно, хоча б приблизно, оцінити межі використання результатів, і це дасть відповідь на вимоги щодо точності вимірювань.

Терміни виконання. Повинні бути встановлені реальні терміни виконання роботи. Затягування дослідження інколи призводить до того, що результати отримують швидше інші дослідники або ж вони стають неактуальними.

Зацікавлені особи. Необхідно визначити коло організацій і осіб, які зацікавлені в результатах роботи і можуть допомогти у її виконанні. Може бути корисним обговорення змісту майбутнього дослідження із зацікавленими особами. Це дає змогу конкретизувати завдання або додати ще інші, запобігти дублюванню робіт, а також домовитись про проведення спільних досліджень. Тема повинна відповідати профілю наукового колективу, членом якого є дослідник. Кожен науковий колектив (ЗВО, НДІ, відділ, кафедра) має свій профіль, кваліфікацію, компетентність.

Отже, на стадії обґрунтування теми дослідження вивчають усі критерії її вибору, після чого приймають рішення про доцільність її розробки»⁵⁴.

2.ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА ТА ОБ'ЄКТА ДОСЛІДЖЕННЯ.

Об'єкт дослідження – це процес або явище, що породжує проблемну ситуацію і обирається для вивчення. Предмет дослідження – явище або процес, що знаходиться в межах об'єкта та розглядається як елемент, частина об'єкта дослідження.

---

54 Важинський С.Е., Щербак Т.І. В 12 Методика та організація наукових досліджень : Навч. посіб. / С. Е. Важинський, Т.І. Щербак. – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – 260 с. – С.9-14

Об'єкт і предмет дослідження, як категорії наукового процесу співвідносяться між собою, як загальне і часткове. В об'єкті виділяється його частина, яка є предметом дослідження. Саме на нього спрямована основна увага науковця, оскільки предмет дослідження визначає тему наукового дослідження.

Одним із важливих творчих етапів вирішення проблеми є визначення мети та завдань наукового дослідження.

3.МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

«Метою наукового дослідження є всебічне, достовірне вивчення об'єкта, явища або процесу, їх структури, зв'язків на основі розроблених у науці принципів і методів пізнання; здобуття і впровадження у практику корисних і необхідних для суспільства результатів.

Мета дослідження – це кінцевий результат, на досягнення якого воно спрямоване. Вона має адекватно відобразитись у темі роботи, містити в узагальненому вигляді очікувані результати та наукові завдання. Чітке формулювання конкретної мети – одна з найважливіших методологічних вимог до програми наукового дослідження.

Мета дослідження полягає у вирішенні наукової проблеми шляхом удосконалення вибраної сфери діяльності конкретного об'єкта.

Мета конкретизується та розвивається у завданнях дослідження.

Завдання повинні розглядатись як основні етапи наукового дослідження. Завдання підпорядковуються основній меті і спрямовані на послідовне її досягнення. Вони не можуть формулюватись як «вивчення», «ознайомлення», «дослідження» тощо, оскільки таким чином вказують не на результат наукової розробки, а на окремі технологічні процеси.

Завдання дослідження визначають для того, щоб більш конкретно реалізувати його мету.

Завдання наукового дослідження, як правило, полягають у:

– вирішенні теоретичних питань, які пов'язані з проблемою дослідження (введення до наукового обігу нових понять, розкриття їх сутності і змісту;

розроблення нових критеріїв і показників; розроблення принципів, умов і факторів застосування окремих методик і методів);

- виявленні, уточненні, поглибленні, методологічному обґрунтуванні суттєвості, природи, структури об'єкта, що вивчається; виявленні тенденцій і закономірностей процесів; аналізі реального стану предмета дослідження, динаміки, внутрішніх протиріч розвитку;

- виявленні шляхів та засобів удосконалення явища, процесу, що досліджується (практичні аспекти роботи); обґрунтуванні системи заходів, необхідних для вирішення прикладних завдань;

- експериментальній перевірці розроблених пропозицій щодо розв'язання проблеми, підготовці методичних рекомендацій для їх використання на практиці.

Отже, визначення мети і завдань дослідження – важливий етап розв'язання наукової проблеми.

Види типових завдань.

Науковий напрям досліджень у будь-якій галузі виробництва визначається колом типових завдань, спрямованих на розвиток певної галузі.

Фізичне завдання – виявлення закономірностей механічних, електричних, хімічних, теплових явищ, що впливають на якість технологічних процесів, енерговитрати, матеріали.

Завдання з ідентифікації (опису) – математичний опис причинних зв'язків між вхідними, змінними і вихідними характеристиками різноманітних процесів.

Завдання з оптимізації – знаходження оптимального співвідношення вхідних змінних для забезпечення заданих вимог до процесу. Пошукове завдання – знаходження найбільш ефективного шляху, що веде до задоволення вимог, які виникають.

Виробничі завдання – випробування нових конструкцій обладнання; знаходження оптимальних міжремонтних періодів під час експлуатації обладнання та ін.

Фундаментальні дослідження – спрямовані на розв'язання фізичних задач, які дозволяють відкрити нові явища і закономірності під час проведення досліджуваних процесів.

Пошукові дослідження – пошук шляхів створення нової технології й техніки та нових способів, запропонованих на основі фундаментальних досліджень.

Прикладні дослідження – розв'язують завдання ідентифікації та оптимізації й спрямовані на досягнення конкретної, раніше визначеної, практичної мети.

Промислові дослідження – виконуються безпосередньо на виробництві. Коли з числа наведених вище завдань визначено тип завдання науково-дослідної роботи, тоді можна ґрунтовно розробляти план послідовного виконання досліджень»⁵⁵.

ЗАВДАННЯ ДО СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

1. Дайте визначення мети та завдань наукового дослідження.
2. Сформулюйте мету і завдання власних наукових досліджень.
3. Дайте визначення об'єкта і предмета наукового дослідження.
4. Як пов'язані між собою об'єкт і предмет дослідження?
5. Визначте об'єкт і предмет власних наукових досліджень

ПИТАННЯ ДО САМОКОНТРОЛЮ

1. Назвіть та охарактеризуйте види наукових досліджень
2. Що таке об'єкт наукового дослідження, класифікація об'єктів.
3. Наукова проблема і обґрунтування теми дослідження
4. Назвіть етапи розробки програми дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрійчук В.Г. Сутнісний аспект методології наукових досліджень. Економіка АПК. 2016. № 7. С. 87–94.

---

55 Вайинський С.Е., Щербак Т.І. В 12 Методика та організація наукових досліджень : Навч. посіб. / С. Е. Вайинський, Т.І. Щербак. – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – 260 с. – С.15-17

2. Важинський С.Е., Щербак Т.І. В 12 Методика та організація наукових досліджень : Навч. посіб. / С. Е. Важинський, Т.І. Щербак. – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – 260 с. – С.83
3. Ганін В. І. Методологія соціально-економічного дослідження: навч. посіб. / В.І. Ганін, Н.В. Ганіна, К.Д. Гурова. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 224 с.
4. Гуторов О.І. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. Х.: ХНАУ, 2017. 272 с
5. Економічні дослідження (методологія, інструментарій, організація, апробація): навч. посіб. / за ред. А.А. Мазаракі. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2011. – 296 с.
6. Каламбет С.В. Методологія наукових досліджень: Навч. посіб. / С.В. Каламбет, С.І. Іванов, Ю.В. Півняк Ю.В. – Дн-вськ: Вид-во Маковецький, 2015. – 191 с.
7. Кальниш Ю.Г., Усаченко Л.М. Методологія наукових досліджень: навч.- метод. посіб. для підг. магістрів за спец. 8.150101 Державна служба / Ю.Г. Кальниш, Л.М. Усаченко – К.: ТОВ “НВП “Інтерсервіс”, 2013. – 126 с. .
8. Клименюк О.В. Методологія та методи наукового дослідження: навч. посіб. / Клименюк О.В. – К.: Міленіум, 2005. – 186 с.
9. Крушельницька О. В. Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб. / Крушельницька О. В. – К.: Кондор, 2004.– 192 с.
10. Методологія наукових досліджень у галузі: практикум [Електронний ресурс] : навч. посіб. для студ. спеціальності 151 «Автоматизація та комп’ютерно-інтегровані технології» / уклад.: Н.І. Бурау, В.С. Антонюк, Д.О. Півторак. – Електронні текстові дані (1 файл: 0,4 Мбайт). – КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. - 58 с
11. Основи наукових досліджень у схемах і таблицях : навч. посіб. / О.П. Кириленко, В. В. Письменний. – Тернопіль : ТНЕУ, 2013. – 228 с
12. Стеченко Д.М. Методологія наукових досліджень: підруч. / Д.М. Стеченко, О.С. Чмир. – К.: Знання, 2005. – 309 с.
13. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень: навч. посіб. /

Цехмістрова Г. С. – К.: Слово, 2003. – 240 с.

14. Шейко В. М. Організація та методика науково- дослідницької діяльності: підруч. / В.М. Шейко, Н.М. Кушнарєнко. – К.: Знання, 2006. – 307 с.

15. Юринець В. Є. Методологія наукових досліджень : навч. посібник / В. Є. Юринець. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 178 с.

Лекція № 6.

ТЕМА: СТРУКТУРА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ В СФЕРІ ПРАВА.

ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

/2 години/

Лекція базується на:

1. Важинський С.Е., Щербак Т. І. В 12 Методика та організація наукових досліджень : Навч. посіб. / С. Е. Важинський, Т. І. Щербак. – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – 260 с. – С.83

2. Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення навчальної дисципліни студентами спеціальності 081 «Право»// Укладач: Гладкий С.О., д.ю.н., професор, професор кафедри правознавства ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі». – Полтава-2016. - 260 с.

3. Методологія наукових досліджень у галузі: практикум [Електронний ресурс] : навч. посіб. для студ. спеціальності 151 «Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології» / уклад.: Н.І. Бурау, В.С. Антонюк, Д.О. Півторак. – Електронні текстові дані (1 файл: 0,4 Мбайт). – КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. - 58 с.

Мета лекції:

- **освітня:** формування у аспірантів знання про поняття та структуру наукових досліджень в сфері права, можливі результати досліджень.

- **розвиваюча:** розвиток уявлень щодо етапів та порядку побудови структури наукових досліджень в сфері права;

- **практична:** формування здатності чітко з'ясувати структурні елементи наукового дослідження, формувати наукову новизну отриманих результатів, оформлення результатів наукових досліджень та впровадження їх у практику

- **міжпредметні зв'язки:** філософія, політологія, соціологія, історія України, історія держави та права України, галузеві юридичні науки.

ТЗН: комп'ютерна презентація, аудіолекція.

ПЛАН

- 1. ЗАГАЛЬНІ ЕТАПИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ. СТРУКТУРА НАУКОВО-ЮРИДИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**
- 2. КОМПОЗИЦІЯ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.**
- 3. СТРУКТУРА ДИСЕРТАЦІЇ**
- 4. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ, ЇХ НАУКОВА НОВИЗНА ТА ПРАКТИЧНА ЗНАЧУЩІСТЬ**

КЛЮЧОВІ СЛОВА: тема дослідження, мета дослідження, етапи дослідження, план дослідження, систематизації результатів дослідження, висновки.

1. ЗАГАЛЬНІ ЕТАПИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ. СТРУКТУРА НАУКОВО-ЮРИДИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Процес наукового дослідження можна подати у вигляді схеми⁵⁶ :

1. Обґрунтування актуальності обраної теми.
2. Визначення мети і конкретних завдань дослідження.
3. Визначення об'єкта і предмета дослідження.
4. Вибір методів (методики) проведення досліджень.
5. Опис процесу дослідження.
6. Обговорення результатів дослідження.
7. Формулювання висновків і оцінка отриманих результатів.

В загальному випадку науково-дослідна робота містить теоретичні та/або експериментальні дослідження, проведення кожного з яких характеризується відповідними етапами.

Етапи виконання теоретичних наукових досліджень⁵⁷:

1 етап – це етап постановки задач наукового дослідження та встановлення критеріїв оцінки отриманих у подальшому результатів;

2 етап – це етап виділення об'єкту дослідження із оточуючого зовнішнього середовища, побудови його структури та визначення характеру і поверхонь, ліній чи точок взаємодії цього об'єкту з оточуючим його зовнішнім середовищем;

3 етап – це етап побудови математичних моделей для опису процесів в об'єктах дослідження, придатних для оцінки нинішнього чи попереднього станів цих об'єктів, або для управління процесами в них чи прогнозування їх майбутніх значень;

4 етап – це етап аналізу процесів в об'єктах дослідження, з використанням синтезованих математичних моделей;

5 етап, який є заключним, – це етап оптимізації характеристик чи параметрів процесів в об'єктах дослідження з застосуванням встановлених на першому етапі критеріїв і визначених на третьому етапі математичних моделей та дотриманням заданих на другому етапі обмежень і урахуванням результатів аналізу, отриманих на четвертому етапі.

Етапи виконання експериментальних наукових досліджень⁵⁸:

1 етап – це визначення цілеспрямованості експериментального наукового дослідження та необхідності формування спеціальних зовнішніх впливів на об'єкт чи суб'єкт цього дослідження, тобто встановлення чи воно є способом підтвердження або спростування гіпотез, чи воно є способом створення бази даних, і чи достатньо лише пасивно спостерігати за процесами, які нас цікавлять, чи потрібно активно впливати на ці процеси;

2 етап – це розроблення плану проведення експериментів з застосуванням теорії їх оптимального планування;

3 етап – це формування вимог до засобів вимірювання параметрів об'єктів і процесів при експериментальному дослідженні та вибір цих засобів;

---

57 Мокін Б.І. Методологія та організація наукових досліджень: навчальний посібник/ Б.І. Мокін, О.Б. Мокін. – Вінниця: ВНТУ, 2014. – 180 с.

58 Там само

4 етап – це безпосереднє проведення експериментів на об’єктах чи суб’єктах дослідження і фіксація результатів цих експериментів;

5 етап – це обробка результатів експериментальних досліджень.

«Наукове юридичне дослідження, маючи свою предметну та методологічну специфіку, загалом здійснюється за такими само етапами. Воно є головною формою одержання знань про державноправові явища, що здійснюється за певною процедурою. На відміну від методів, процедура дослідження – це найбільш загальна система (послідовність, порядок) дій і спосіб організації наукового дослідження державно-правових явищ»⁵⁹.

Структура науково-юридичного дослідження містить у собі приблизно такі етапи і дії⁶⁰:

- формулювання теми дослідження;
- постановку й уточнення мети і завдань;
- висування гіпотез або вихідних положень;
- теоретичну розробку гіпотез, їх формальну перевірку, критику й оцінку, створення програм та інструкцій для емпіричного дослідження;
- проведення емпіричних досліджень, збір і опрацювання емпіричних даних;
- порівняння запропонованих гіпотез із даними експерименту та спостережень, остаточну оцінку (у рамках даного дослідження), прийняття або відкидання запропонованих гіпотез;
- формулювання невирішених питань і виявлення труднощів, що ведуть до постановки нових завдань.

«Оскільки для пізнання правового процесу, явища і т. д. необхідно одержати первинну детальну інформацію про нього, здійснити її суворий добір і аналіз, то очевидно, що одним із головних інструментів у процесі такого пізнання є емпірична частина наукового дослідження.

---

59 Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення навчальної дисципліни студентами спеціальності 081 «Право»// Укладач: Гладкий С.О., д.ю.н., професор, професор кафедри правознавства ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі». – Полтава-2016. -260 с.- С.142

60 Там само. – С.142-143

До головних елементів процедури проведення конкретного юридичного дослідження належать:

- спосіб – сукупність головних операцій збору, опрацювання або аналізу даних, властивих певному методу;
- техніка – сукупність спеціальних правил використання того або іншого способу;
- методика – сукупність технічних прийомів і дій, пов'язаних з певним способом, послідовність їх застосування і взаємозв'язок між ними;
- засоби – матеріальні і нематеріальні «інструменти» збору, опрацювання, аналізу й узагальнення інформації.

На вибір конкретних елементів і правил процедури впливають компоненти методології більш високих рівнів, зокрема, парадигма, методологічні підходи, методи»⁶¹.

2. КОМПОЗИЦІЯ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

«Для наукової праці важливим є не тільки актуальність теми, теоретична наукова цінність та практична значущість отриманих результатів, а й рівень загальнометодичної підготовки дослідника, що відображається в композиції та стилі викладення напрацьованого матеріалу.

Порядок подання наукових матеріалів повинен найпереконливіше розкривати задум дослідника, а їх розміщення повинно відповідати внутрішньому логічному зв'язку етапів дослідження. Традиційно склалась певна композиція наукової праці з основними елементами: зміст; перелік умовних позначень, символів, одиниць, скорочень і термінів; вступ; розділи основної частини; загальні висновки; бібліографія; додатки.

У вступі за звичай обґрунтовується актуальність обраної теми, мета і зміст поставлених задач, формулюються об'єкт і предмет досліджень, зазначаються обрані для досліджень методи, визначаються теоретична цінність і практична значущість отриманих результатів.

---

61 Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення навчальної дисципліни студентами спеціальності 081 «Право»// Укладач: Гладкий С.О., д.ю.н., професор, професор кафедри правознавства ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі». – Полтава-2016. -260 с.- С.143

У розділах основної частини детально розглядається методика і техніка дослідження, узагальнюються результати. Зміст розділів повинен відповідати темі наукового дослідження та повністю її розкривати. При цьому всі несуттєві для розв'язання наукового завдання матеріали виносяться у додатки, не варто також викладати в розділах основної частини тривіальні проміжні визначення та обчислення. В кінці кожного розділу необхідно сформулювати короткі висновки.

Висновки до розділів теоретичної частини повинні містити: коротку суть результату з цифрами і фактами; формулювання новизни результату; обґрунтування достовірності результату; пояснення практичної цінності результату.

Висновки до розділів експериментальної частини повинні містити: коротку суть експерименту (мета, умови та інше); коротку суть отриманого результату з цифрами і фактами; характеристику новизни отриманого результату; аналіз відповідності теоретичних і експериментальних даних; практичну цінність отриманого результату.

Загальні висновки наукової праці виконують роль закінчення – послідовного, логічно стрункого викладення отриманих підсумкових результатів та їх співвідношення із загальною метою і конкретними завданнями, поставленими та сформульованими у вступі. Висновки не можна підмінювати механічним складанням висновків за розділами основної частини, адже вони формулюють все те нове, суттєве, що становить кінцеві результати дослідження, в послідовності, яка визначається логікою побудови дослідження (як відповідь на поставлені завдання дослідження).

Бібліографічний список використаної літератури – це важлива частина наукової праці, яка відтворює самостійну творчу роботу дослідника. Дослідник зобов'язаний посилатись на джерела, з котрих у його роботі використано матеріали, окремі результати, ідеї чи висновки для розроблення власних задач. Рекомендується робити посилання на останні видання творів, більш ранні видання можна зазначити лише в тих випадках, коли наявний в них матеріал не ввійшов до останнього видання. Не рекомендується вводити до списку джерел

ті праці, на які немає посилань в тексті (тобто вони фактично не були використані), а також енциклопедії, науково-популярні книги, газети»⁶².

3. СТРУКТУРА ДИСЕРТАЦІЇ

Наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 (зі змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки № 759 від 31.05.2019р.) затверджено Вимоги до оформлення дисертації, в розділі II яких наведено структуру дисертації, а в розділі III – вимоги до структурних елементів⁶³.

Нижче наведено зміст цих двох розділів відповідно до затверджених Вимог:

II. Структура дисертації

Дисертація повинна мати такі основні структурні елементи:

титульний аркуш;

анотація;

зміст;

перелік умовних позначень (за необхідності);

основна частина;

список використаних джерел;

додатки.

Кожен з цих елементів, а також розділи основної частини та додатки мають починатися з нової сторінки.

III. Вимоги до структурних елементів

1. Титульний аркуш дисертації оформляється за формою, наведеною у додатку 1 до цих Вимог.

2. Для ознайомлення зі змістом та результатами дисертації подається державною та англійською мовами анотація - узагальнений короткий виклад її основного змісту. В анотації дисертації мають бути стисло представлені

62 Методологія наукових досліджень у галузі: практикум [Електронний ресурс] : навч. посіб. для студ. спеціальності 151 «Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології» / уклад.: Н.І. Бурау, В.С. Антонюк, Д.О. Півторак. – Електронні текстові дані (1 файл: 0,4 Мбайт). – КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. - 58 с.- С.44-45

63 Наказ МОН України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» № 40 від 12.01.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0155-17 #Text>.

основні результати дослідження із зазначенням наукової новизни та наявності практичного значення.

В анотації також вказуються:

прізвище та ініціали здобувача;

назва дисертації;

вид дисертації та науковий ступінь, на який претендує здобувач;

спеціальність (шифр і назва);

найменування вищого навчального закладу або найменування наукової установи, у якому (якій) здійснювалася підготовка;

найменування наукової установи або найменування вищого навчального закладу, у спеціалізованій вченій раді якої (якого) відбудеться захист;

місто, рік.

Зразок анотації наведено у додатку 2 до цих Вимог

Обсяг анотації становить 0,2 - 0,3 авторських аркуша.

Анотація може подаватися також третьою мовою, пов'язаною з предметом дослідження.

3. Наприкінці анотації наводяться ключові слова відповідною мовою. Сукупність ключових слів повинна відповідати основному змісту наукової праці, відображати тематику дослідження і забезпечувати тематичний пошук роботи. Кількість ключових слів становить від п'яти до п'ятнадцяти. Ключові слова подають у називному відмінку, друкують в рядок через кому.

4. Після ключових слів наводиться список публікацій здобувача за темою дисертації. Вказуються наукові праці:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації;

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації;

які додатково відображають наукові результати дисертації.

5. Зміст повинен містити назви всіх структурних елементів, заголовки та підзаголовки (за їх наявності) із зазначенням нумерації та номери їх початкових сторінок.

6. Перелік умовних позначень, символів, одиниць вимірювання, скорочень подається за необхідності у вигляді окремого списку. Додатково їхнє пояснення

наводиться у тексті при першому згадуванні. Скорочення, символи, позначення, які повторюються не більше двох разів, до переліку не вносяться.

7. Основна частина дисертації має містити:

вступ;

розділи дисертації;

висновки.

Обсяг основного тексту дисертації вираховується авторськими аркушами.

8. У вступі подається загальна характеристика дисертації, а саме:

- обґрунтування вибору теми дослідження (висвітлюється зв'язок теми дисертації із сучасними дослідженнями у відповідній галузі знань шляхом критичного аналізу з визначенням сутності наукової проблеми або завдання);

- мета і завдання дослідження відповідно до предмета та об'єкта дослідження;

- методи дослідження (перераховуються використані наукові методи дослідження та змістовно відзначається, що саме досліджувалось кожним методом; обґрунтовується вибір методів, що забезпечують достовірність отриманих результатів та висновків);

- наукова новизна отриманих результатів (аргументовано, коротко та чітко представляються основні наукові положення, які виносяться на захист, із зазначенням відмінності одержаних результатів від відомих раніше);

- особистий внесок здобувача (якщо у дисертації використано ідеї або розробки, що належать співавторам, разом з якими здобувачем опубліковано наукові праці, обов'язково зазначається конкретний особистий внесок здобувача в такі праці або розробки; здобувач має також додати посилання на дисертації співавторів, у яких було використано результати спільних робіт);

- апробація матеріалів дисертації (зазначаються назви конференції, конгресу, симпозіуму, семінару, школи, місце та дата проведення);

- структура та обсяг дисертації (анонсується структура дисертації, зазначається її загальний обсяг).

За наявності у вступі можуть також вказуватися:

- зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами - вказується, в рамках яких програм, тематичних планів, наукових тематик і грантів, зокрема галузевих, державних та/або міжнародних, виконувалося дисертаційне дослідження, із зазначенням номерів державної реєстрації науково-дослідних робіт і найменуванням організації, де виконувалася робота;

- практичне значення отриманих результатів - надаються відомості про використання результатів досліджень або рекомендації щодо їх практичного використання.

9. У розділах дисертації має бути вичерпно і повно викладено зміст власних досліджень здобувача наукового ступеня, зроблено посилання на всі наукові праці здобувача, наведені в анотації. Список цих праць має також міститися у списку використаних джерел.

У разі використання наукових результатів, ідей, публікацій та інших матеріалів інших авторів у тексті дисертації обов'язково повинні бути посилання на публікації цих авторів. Фрагменти оприлюднених (опублікованих) текстів інших авторів (цитати) можуть включатися до дисертації виключно із посиланням на джерело (крім фрагментів, які не несуть самостійного змістовного навантаження).

Розділи дисертації можуть поділятися на підрозділи (нумерація складається з номера розділу і порядкового номера підрозділу, відокремлених крапкою), пункти (нумерація - з номера розділу, порядкового номера підрозділу і порядкового номера пункту, відокремлених крапкою), підпункти (нумерація - з номера розділу, порядкового номера підрозділу, порядкового номера пункту і порядкового номера підпункту, відокремлених крапкою). Розділи, підрозділи, пункти і підпункти нумеруються арабськими цифрами.

При нумерації формул і рисунків за наявності посилань на них у тексті дисертації проставляються через крапку номер розділу та номер формули (рисунка). Формула, що нумерується, наводиться посередині нового рядка (нумерація - з правого боку в дужках).

Номер та назва рисунка наводяться знизу/з правого боку рисунка.

10. У висновках викладаються найбільш важливі наукові та практичні результати дисертації, вказуються наукові проблеми, для розв'язання яких можуть бути застосовані результати дослідження, а також можливі напрями продовження досліджень за тематикою дисертації.

За наявності практичного значення отриманих результатів надаються відомості про використання результатів досліджень або рекомендації щодо їх використання. У разі якщо результати досліджень впроваджено, відомості подаються із зазначенням найменувань організацій, в яких здійснено впровадження. У цьому випадку додатки можуть містити копії відповідних документів.

11. Список використаних джерел формується здобувачем наукового ступеня за його вибором (опціонально - в кінці кожного розділу основної частини дисертації) одним із таких способів:

- у порядку появи посилань у тексті;
- в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків;
- у хронологічному порядку.

Бібліографічний опис списку використаних джерел у дисертації може оформлятися здобувачем наукового ступеня за його вибором з урахуванням Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання.

Загальні положення та правила складання» або одним зі стилів, віднесених до рекомендованого переліку стилів оформлення списку наукових публікацій, наведеного у додатку 3 до цих Вимог.

Бібліографічний опис використаного джерела може обмежуватися обов'язковою інформацією, необхідною для однозначної ідентифікації цього джерела.

12. До додатків може включатися допоміжний матеріал, необхідний для повноти сприйняття дисертації:

- проміжні формули і розрахунки;
- таблиці допоміжних цифрових даних;

- протоколи та акти випробувань, впровадження, розрахунки економічного ефекту, листи підтримки результатів дисертаційної роботи;
- інструкції та методики, опис алгоритмів, які не є основними результатами дисертації, описи і тексти комп'ютерних програм вирішення задач за допомогою електроннообчислювальних засобів, які розроблені у процесі виконання дисертації;
- ілюстрації допоміжного характеру;
- інші дані та матеріали.

13. Обов'язковим додатком до дисертації є список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дисертації (зазначаються назви конференції, конгресу, симпозіуму, семінару, школи, місце та дата проведення, форма участі). Вказуються наукові праці автора у послідовності, наведеній у пункті 4 розділу III цих Вимог.

Додатки можуть бути надані у вигляді окремої частини (том, книга очікувані результати наукових досліджень).

4.ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ, ЇХ НАУКОВА НОВИЗНА ТА ПРАКТИЧНА ЗНАЧУЩІСТЬ

Очікувані результати наукових досліджень – це попередні описи теорій, концепцій, закономірностей, функціональних та аналітичних залежностей, методів, моделей, схем, методик, алгоритмів, інших положень, що створюватимуться, змінюватимуться та/або доповнюватимуться автором при виконанні наукових досліджень⁶⁴.

Закон України про наукову та науково-технічну діяльність (Відомості Верховної Ради України, 2016 р., № 3, ст. 25) зі змінами містить терміни та їх визначення: науковий результат - нове наукове знання, одержане в процесі фундаментальних або прикладних наукових досліджень та зафіксоване на носіях інформації.

---

64 Методологія наукових досліджень у галузі: практикум [Електронний ресурс] : навч. посіб. для студ. спеціальності 151 «Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології» / уклад.: Н.І. Бурау, В.С. Антонюк, Д.О. Півторак. – Електронні текстові дані (1 файл: 0,4 Мбайт). – КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. - 58 с.- С.40

«Науковий результат може бути у формі звіту, опублікованої наукової статті, наукової доповіді, наукового повідомлення про науково-дослідну роботу, монографічного дослідження, наукового відкриття, проекту нормативно-правового акта, нормативного документа або науково-методичних документів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову, тощо; науково-технічний (прикладний) результат - одержані під час проведення прикладних наукових досліджень, науково-технічних (експериментальних) розробок нові або істотно вдосконалені матеріали, продукти, процеси, пристрої, технології, системи, нові або істотно вдосконалені послуги, введені в дію нові конструктивні чи технологічні рішення, завершені випробування, розробки, що впроваджені або можуть бути впроваджені в суспільну практику.

Науково-технічний (прикладний) результат може бути у формі ескізного проекту, експериментального (дослідного) зразка або його діючої моделі, конструкторської або технологічної документації на науково-технічну продукцію, дослідного зразка, проекту нормативно-правового акта, нормативного документа або науково-методичних документів тощо

Наукова новизна ідеї (теми), отриманих результатів – це ознака, яка характеризує отримані результати і загалом проведення досліджень поняттям «вперше». Це поняття означає в науці брак (або обмеженість) подібних результатів до їх публікації. Для багатьох галузей науки новизна виявляється у наявності вперше сформульованих і змістовно обґрунтованих теоретичних положень, розроблених принципів, моделей, методів, встановлених залежностей. Новими можуть бути ті положення досліджень, котрі сприяють подальшому розвитку науки або окремих її напрямків.

За місцем отриманих знань серед відомих наукових даних виділяють три рівні новизни:

- перетворення відомих даних, докорінна їх зміна (характеризуються принципово новими в даній галузі знаннями, які не просто доповнюють відомі положення, а являють собою щось самостійне);

- розширення, доповнення відомих даних (новий результат розширює відомі теоретичні або практичні положення, додає до них нові елементи, доповнює знання в даній галузі без зміни їх сутності);

- уточнення, конкретизація відомих даних, поширення відомих результатів на новий клас об'єктів, систем (новий результат уточнює відоме, конкретизує окремі положення, що стосуються поодиноких випадків, а відомі методи чи способи можуть бути розвинені й поширені на новий клас об'єктів, систем, явищ).

Таким чином, новизна в науковому дослідженні виконує функції: - констатує на рівні відкриття або винаходу (отримують нові концептуальні твердження, теорії та підходи, що кардинально змінюють наукове знання); - розвиває на рівні розширення і поглиблення; - конкретизує на рівні деталізації; - доповнює на рівні уточнення. Теоретична значущість – це характеристика важливості, доказовості та концептуальності отриманих результатів та їх наукової перспективності . Наукову новизну очікуваних / отриманих результатів необхідно довести на основі їх змістовного порівняння з існуючими аналогами у світовій науці, довести переваги результатів, які будуть отримані, над існуючими.

Практична значущість. Практична значущість (цінність) (теми, результатів) характеризується реальними застосуваннями отриманих результатів дослідження у практичній діяльності людини. Вона залежить від характеру конкретного наукового дослідження. Вона може полягати у наявності актів про впровадження результатів дослідження на практиці зацікавленими організаціями, установами, тощо; використанні наукових результатів у навчальному процесі закладів освіти; участі в розробленні державних і регіональних програм розвитку певної галузі народного господарства; використанні результатів для підготовки нових нормативних і методичних документів. Практичну цінність мають методики, схеми, інженерні розрахункові формули, алгоритмічне та програмне забезпечення, рекомендації, тощо. Для визначення практичної цінності очікуваних результатів необхідно обґрунтувати їх використання для конкретної галузі науки, потреб розвитку

соціально-економічної системи України, бажано також провести аналіз конкурентоздатності очікуваних результатів у світі»⁶⁵.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Що таке структура наукового дослідження?
2. Які методи вибору теми дослідження ви знаєте?
3. Що таке мета та завдання наукового дослідження?
4. Опишіть зміст і порядок розробки індивідуального плану науково-дослідної роботи
5. Охарактеризуйте власне дисертаційне дослідження за способом отримання результатів.
6. Сформулюйте науковий напрям, відповідно до якого проводите власні наукові дослідження.
7. Назвіть етапи виконання власних наукових досліджень

Підготуйте доповідь за однією із запропонованих тем

1. Обґрунтування актуальності, цінності та новизни наукових розробок.
2. Розробка плану науково – дослідної роботи. Структура плану і загальна характеристика його складових частин.
3. Складання робочої методики наукового дослідження і основні вимоги до неї

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Методологія наукових досліджень: навч.посіб. / В.С. Антонюк, Л.Г. Полонський, В.І. Аверченков, Ю.А. Малахов. – К.: НТУУ «КПІ», 2015. – 276 с.
2. Мокін Б.І. Методологія та організація наукових досліджень: навчальний посібник/ Б.І. Мокін, О.Б. Мокін. – Вінниця: ВНТУ, 2014. – 180 с.

---

⁶⁵ Методологія наукових досліджень у галузі: практикум [Електронний ресурс] : навч. посіб. для студ. спеціальності 151 «Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології» / уклад.: Н.І. Бурау, В.С. Антонюк, Д.О. Півторак. – Електронні текстові дані (1 файл: 0,4 Мбайт). – КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. - 58 с.- С.41-42

3. Чмиленко, Ф.О. Посібник до вивчення дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень» [Текст] / Ф.О. Чмиленко, Л.П. Жук. – Д.: РВВ ДНУ, 2014. – 48 с.
4. Юринець В.Є. Методологія наукових досліджень: навчальний посібник/ В.Є. Юринець. - Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 178 с.
5. Основи методології та організації наукових досліджень: навчальний посібник/ За ред. чл-кор. НАН України, д.ф.н, проф. А. Є. Конверського . – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 352 с.
6. Гаврилов Е. В. Технологія наукових досліджень і технічної творчості / Е. В. Гаврилов, М. Ф. Дмитриченко, В. К. Доля та ін. – Київ : Знання України, 2007. – 318 с.
7. Методологія наукових досліджень у галузі: практикум [Електронний ресурс] : навч. посіб. для студ. спеціальності 151 «Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології» / уклад.: Н.І. Бурау, В.С. Антонюк, Д.О. Півторак. – Електронні текстові дані (1 файл: 0,4 Мбайт). – КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. - 58 с.
8. Основи наукових досліджень. Організація наукових досліджень: конспект лекцій для студентів-магістрантів приладобудівного факультету/ Уклад. Н.І. Бурау. – К.: НТУУ «КПІ», 2007. – 33 с.
9. Як підготувати і захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня. Методичні поради. 3-тє видання, виправлене і доповнене/ Автор-упорядник Л.А. Пономаренко. – К.: Ред. «Бюл. Вищої атестат. коміс. України»; Вид-во «Голока», 2005. – 80 с.
10. Довідник здобувача наукового ступеня. – К.: Ред. «Бюл. Вищої атестат. коміс. України»; Вид-во «Голока», 2004. – 69 с.
11. Наказ МОН України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» № 40 від 12.01.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0155-17 #Text>

Лекція № 7.

**ТЕМА: ПУБЛІКАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ:
ВИМОГИ НАЦІОНАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ**

/2 години/

Лекція базується на:

1. Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення навчальної дисципліни студентами спеціальності 081 «Право»// Укладач: Гладкий С.О., д.ю.н., професор, професор кафедри правознавства ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі». – Полтава-2016. -260 с.
2. Методологія наукових досліджень у галузі: практикум [Електронний ресурс] : навч. посіб. для студ. спеціальності 151 «Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології» / уклад.: Н.І. Бурау, В.С. Антонюк, Д.О. Півторак. – Електронні текстові дані (1 файл: 0,4 Мбайт). – КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. - 58 с.

Мета лекції:

- **освітня:** формування у аспірантів знання про правову регламентацію вимог та стандартів наукових публікацій, види наукових публікацій, ознайомлення з вимогами МОН України та державного стандарту ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання».

- **практична:** формування здатності підготовки наукових публікації за тематикою власного наукового дослідження.

- **міжпредметні зв'язки:** філософія, політологія, соціологія, галузеві юридичні науки.

ТЗН: комп'ютерна презентація, аудіолекція.

ПЛАН

1. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ЩОДО ВИМОГ ДО ПУБЛІКАЦІЇ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

2. НАУКОВА СТАТТЯ: ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ПУБЛІКАЦІЇ

3. ТЕЗИ НАУКОВОЇ ДОПОВІДІ (ПОВІДОМЛЕННЯ)

4. НАУКОВА ДОПОВІДЬ (ПОВІДОМЛЕННЯ)

5. АВТОРЕФЕРАТ

6. ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ЗА ВИКОНАНОЮ ТЕМОЮ У ВИГЛЯДІ РУКОПISУ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

КЛЮЧОВІ СЛОВА: публікація, наукова стаття, тези доповіді, науковий звіт, видання, монографія, дисертація, бібліографічна інформація.

1. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ЩОДО ВИМОГ ДО ПУБЛІКАЦІЇ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ⁶⁶

Результати наукових досліджень узагальнюються і оприлюднюються у вигляді різних видів публікацій. Публікація повинна бути вчасною, бо вона надає пріоритет в авторстві (дата підписання публікації до друку — це дата пріоритету науковця). Публікація свідчить про особистий внесок дослідника в розробку наукової проблеми чи задачі.

Публікації відображають основний зміст, новизну наукового дослідження і фіксують завершення певного етапу дослідження або роботи в цілому.

Опублікувати матеріали досліджень – це означає зробити їх надбанням інших фахівців для використання в їхній роботі. Тому матеріали для публікації повинні бути написані просто і зрозуміло для їх ефективного сприйняття.

---

⁶⁶ Методологія наукових досліджень у галузі: практикум [Електронний ресурс] : навч. посіб. для студ. спеціальності 151 «Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології» / уклад.: Н.І. Бурау, В.С. Антонюк, Д.О. Півторак. – Електронні текстові дані (1 файл: 0,4 Мбайт). – КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. - 58 с.- С.51-57

Наукова публікація (в перекладі з латинської – оголошую всенародно, оприлюднюю) – це доведення інформації до громадськості за допомогою преси, радіомовлення, телебачення; розміщення в різних виданнях (газетах, книгах, підручниках тощо).

Головні функції публікацій:

- оприлюднення результатів наукової роботи;
- сприяння встановленню пріоритету автора при аналогічних за змістом наукових статтях;
- свідчення про особистий внесок дослідника в розробку наукової проблеми;
- підтвердження достовірності основних результатів і висновків наукової роботи, її новизни та наукового рівня, оскільки після виходу в світ публікація стає об'єктом вивчення й оцінки широкою науковою громадськістю;
- підтвердження факту апробації та впровадження результатів і висновків дисертації;
- відображення основного змісту, наукового рівня та новизни дослідження;
- забезпечення первинною науковою інформацією суспільства, повідомлення про появу нового наукового знання, передача його у загальне користування.

Існують такі види наукових публікацій: монографія, стаття, автореферат, тези доповідей, наукова доповідь. Наукові публікації виходять друком у формі друкованих або електронних видань.

Видання — це такий документ, що пройшов «редакційно-видавниче опрацювання, виготовлений друкуванням, тисненням або іншим способом, містить інформацію, призначену для поширення і відповідає вимогам державних стандартів, інших нормативних документів щодо видавничого оформлення і поліграфічного виконання» (ДСТУ 3017-95 «Видання. Основні види. Терміни та визначення»).

Монографія — науково-книжкове видання певного дослідження однієї проблеми або теми, що належить одному чи кільком авторам (це науковий твір, в якому викладено результати всестороннього дослідження окремої проблеми

чи теми, виконаний одним чи декількома авторами). Монографія може містити як нові, так і вже відомі наукові результати та технічні рішення.

Стаття — це вміщені в науковому журналі чи збірнику результати дослідження конкретного питання, що мають певне наукове й практичне значення.

Автореферат дисертації — це наукове видання у вигляді брошури авторського реферату проведеного дослідження, яке подається на здобуття наукового ступеня. Автореферат — це стислий зміст дисертаційного дослідження.

Тези доповідей, матеріали наукової конференції — це неперіодичні збірники підсумків наукових конференцій, доповідей, рекомендацій та рішень. Матеріали доповідей за звичай публікуються у вигляді наукової статті, а тези — у вигляді анотації (стислого змісту) матеріалів доповідей.

Наукові видання вимагають суворого дотримання видавничого оформлення, а саме, вихідних відомостей, вихідних і випускних даних:

- вихідні відомості — це відомості про авторів, назву видання, підзаголовні й надзаголовні дані, нумерація, вихідні дані, індекси УДК або ББК, міжнародний стандартний номер книги тощо.

- вихідні дані включають: місце випуску видання, назву видавництва і рік випуску.

До випускних даних належать: дати подання й підписання до друку; формат паперу і частка аркуша; вид і номер паперу; гарнітура шрифту основного тексту; спосіб друку; обсяг видання в умовних друкарських та обліково-видавничих аркушах тощо.

Джерелознавчі видання або наукові документальні видання містять пам'ятки культури та історичні документи, що пройшли текстологічне опрацювання, мають коментарі, вступи, статті, допоміжні покажчики тощо.

Статус наукового видання потребує суворого дотримання вимог видавничого оформлення видання. Це, насамперед, вихідні відомості — сукупність даних, які характеризують видання і призначені для його оформлення, бібліографічної обробки, статистичного обліку й інформування

читача. Це: відомості про авторів; заголовок видання (назва); надзаголовні дані; підзаголовні дані; нумерація; шифр зберігання видання; індекс УДК; індекс ББК; авторський знак; макет анотованої каталожної картки; знак охорони авторського права; міжнародний стандартний номер ISBN.

Вихідні дані включають: місце випуску видання, назву видавництва, рік випуску.

Випускні дані передбачають: дату подання оригіналу на видання; дату підписання видання до друку; формат, вид і номер паперу; гарнітуру шрифту основного тексту; спосіб друку; обсяг видання в умовних друкованих аркушах; обсяг видання в обліково-видавничих аркушах; номер замовлення поліграфічного підприємства; назву і поштову адресу видавництва і поліграфічного підприємства. Випускні дані розміщують на останній сторінці видання або на звороті титульного аркуша.

Статті наукового характеру друкуються переважно в збірниках або журналах.

Науковий журнал – журнал, що містить статті та матеріали досліджень теоретичного або прикладного характеру і призначений переважно для фахівців певної галузі науки.

За цільовим призначенням наукові журнали поділяють на:

- науково-практичні;
- науково-теоретичні;
- науково-методичні.

Особливе значення мають наукові статті для здобувачів наукового ступеня доктора наук чи кандидата наук (доктора філософії). Окрім, зазначених вимог до них є ще й додаткові:

1. Статті мають публікуватись у провідних наукових фахових журналах та інших періодичних наукових фахових виданнях.

2. Публікація не більше однієї статті здобувача за темою дисертації в одному випуску (номері) журналу (або іншого друкованого видання).

3. Не зараховуються праці, в яких немає повного опису наукових результатів, що засвідчує їх достовірність, або в яких повторюються

результати, опубліковані раніше в інших наукових працях, що входять до списку основних.

Кількість і якість публікацій з теми дослідження є критерієм оцінки роботи.

Вважається, що дисертація виконана на належному рівні, якщо з кожного її розділу і підрозділу можна підготувати статтю, а за її загальними результатами – монографію.

До опублікованих праць, які додатково відображають наукові результати дисертації, належать авторські свідоцтва на винаходи, державні стандарти, промислові зразки, рукописи праць, депонованих в установах державної системи науково-технічної інформації та анотованих в наукових журналах, брошури, інформаційні картки на нові матеріали, що внесені до державного банку даних, тези доповідей, матеріали, виголошені на наукових конференціях, конгресах, симпозіумах, семінарах тощо. Тези доповідей включають до списку опублікованих праць за умови, що вони слугують встановленню пріоритету, або коли їх зміст не викладений в інших публікаціях.

Наукові видання (зокрема наукові монографії, журнали чи збірники), в яких опубліковані основні результати дисертаційних робіт, мають бути доступними читачеві, знаходитися у фондах провідних вітчизняних бібліотек.

Певні труднощі у авторів виникають при визначенні обсягу праць, що зумовлено недостатнім знанням основних одиниць обчислення наукової інформації, поширюваних засобами друку. До них належать: авторський аркуш; друкований аркуш; обліково-видавничий аркуш.

Найбільш вживаним в практиці є авторський аркуш – одиниця обсягу друкованого твору, що дорівнює 40.000 друкованих знаків (літери, цифри, розділові знаки, кожен пробіл між словами тощо).

Один авторський аркуш дорівнює 24 сторінкам машинописного тексту, надрукованого через 2 інтервали на стандартному аркуші формату А4. У авторських аркушах визначається обсяг рукопису у видавничому договорі.

Обліково-видавничий аркуш – це одиниця обліку друкованого твору, що дорівнює, як авторський аркуш, 40 000 друкованих знаків прозового тексту, 700

рядкам віршованого тексту або 3000 см² рекламного ілюстрованого тексту. В обліково-видавничих аркушах враховуються ті частини видання, які не є результатом авторської праці (видавнича анотація, зміст, вихідні відомості на обкладинці, справі, випускні дані, порядкові номери сторінок, редакційна передмова, рисунок та ін.).

Кожний науковець систематично веде облік власних публікацій у картотеці списку або комп'ютерному банку даних за схемою: назва праці; характер роботи; вихідні дані; обсяг; термін та назва видання.

Потрібно мати оригінали або копії власних публікацій.

2. НАУКОВА СТАТТЯ

Наукова стаття — один з основних видів публікацій. Вона містить виклад проміжних або кінцевих результатів наукового дослідження, висвітлює конкретне окреме питання з теми дисертації, фіксує науковий пріоритет автора, робить матеріал надбанням фахівців. Наукові статті до дисертацій мають обов'язково бути опубліковані у виданнях, перелік яких затверджений МОН України.

Наукова стаття подається до редакції в завершеному вигляді відповідно до вимог, які публікуються в окремих номерах журналів або збірниках у вигляді пам'ятки авторам. Рукопис статті, крім основного тексту, має містити повну назву роботи, прізвище та ініціали автора (-ів), анотації, список використаної літератури.

Стаття повинна мати такі структурні елементи:

1. Вступ — постановка наукової проблеми, її актуальність, зв'язок з найважливішими завданнями науки й галузей економіки, значення для розвитку певної галузі науки або практичної діяльності. Метою вступу є доведення до читача основних завдань, які ставив перед собою автор статті, докладне

пояснення причини, за якими було почато дослідження, розкриття актуальності даної теми.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми та на яке спирається автор; існуючі погляди на проблему; виділення невирішених питань у межах загальної проблеми, котрим присвячена стаття.

3. Формулювання мети статті (постановка завдання) передбачає виголошення головної ідеї даної публікації, яка суттєво відрізняється від існуючих, доповнює або поглиблює вже відомі підходи, цілі статті впливають з постановки загальної проблеми і огляду раніше виконаних досліджень

4. Виклад змісту власного дослідження — основна частина статті. У ній висвітлюються основні положення й результати наукового дослідження, особисті ідеї, думки, отримані наукові факти, виявлені закономірності, зв'язки, тенденції, програма експерименту, методика отримання та аналіз фактичного матеріалу.

5. Висновок, в якому формулюється основний умовивід автора, зміст висновків і рекомендацій, їхнє значення для теорії й практики, суспільна значущість, коротко окреслюються перспективи подальших досліджень з теми. Тут також робляться альтернативні висновки у випадку, коли результати дослідження дозволяють розуміти його подвійно.

6. Бібліографічний список цитованої літератури, в якому вміщені бібліографічні описи тих джерел і літератури, на які є посилання у тексті статті.

7. Анотації, додаються до статей українською та англійською мовами.

Жанр наукової статті потребує дотримання певних правил:

- назва статті стисло відбиває її головну ідею, думку (п'ять-сім слів);
- слід уникати стилю наукового звіту чи науково-популярної статті;
- недоцільно ставити риторичні запитання; мають переважати розповідні речення;

- не слід постійно виділяти текст цифрами 1, 2 і т.д., ті чи інші думки, положення; слід починати перелік елементів, позицій з нового рядка, відокремлюючи їх один від одного крапкою з комою;

- у тексті прийнятним є використання різних видів переліку: спочатку, на початку, спершу, потім, далі, нарешті; по-перше, по-друге, по-третє; на першому етапі, на другому етапі тощо;
- цитати у статті мають містити точні бібліографічні посилання;
- усі посилання на авторитети подаються на початку статті, основний же її обсяг присвячують викладу власних думок; не слід наводити для підтвердження достовірності своїх висновків і рекомендацій висловлювання інших учених, оскільки це свідчить, що ідея дослідника не нова, була відома раніше і не підлягає сумніву;
- стаття має завершуватися конкретними висновками і рекомендаціями.

3. ТЕЗИ НАУКОВОЇ ДОПОВІДІ (ПОВІДОМЛЕННЯ)

Методика підготовки доповідей на наукових конференціях дещо відрізняється, хоча план доповіді – аналогічний плану статті. Зміни у формі та змісті подання матеріалу обумовлені специфікою усного мовлення, а також тим, що значна частина матеріалу викладена на слайдах. На слайди за звичай виносяться математичні постановки завдання, методи розв'язання, алгоритми, структури систем, схеми експериментальних установок, результати у табличній чи графічній формах, короткі висновки. В зв'язку з цим матеріали доповіді подаються як коментарі до представленого ілюстративного матеріалу, тому обсяг доповіді звичайно менший від обсягу статті.

Тези доповіді — це опубліковані до початку наукової конференції (конгресу, конференції, симпозіуму) матеріали попереднього характеру, де викладено основні аспекти наукової доповіді. Вони фіксують науковий пріоритет автора й містять матеріали, відсутні в інших публікаціях. Схематично структура тез наукової доповіді виглядає таким чином:

«теза — обґрунтування — доказ — аргумент — результат — перспективи».

При підготовці тез наукової доповіді слід дотримуватися таких правил:

- назва тез доповіді стисло відбиває головну ідею, думку, положення (п'ять-сім слів);
- виклад суті доповіді доцільно здійснювати у такій послідовності: актуальність проблеми; стан розробки проблеми; наявність проблемної ситуації між необхідністю її вивчення, удосконалення та сучасним станом її розробки та втілення; основна ідея, положення, висновки дослідження, якими методами це досягнуто; основні результати дослідження, їхнє значення для розвитку теорії та/або практики;
- посилання на джерела, цитати в тезах доповіді використовуються рідко, дозволяється включати цифровий, фактичний матеріал;
- формулювання кожної тези починається з нового рядка; кожна теза містить самостійну думку, що висловлюється в одному або кількох реченнях, виклад суті ідеї чи положення здійснюється без наведення конкретних прикладів.

Тези засвідчують апробацію результатів наукового дослідження.

Тези доповіді – це опубліковані на початку наукової конференції (з'їзду, симпозіуму) матеріали попереднього характеру, що містять виклад основних аспектів наукової доповіді. Обсяг тез може бути в межах 2-3 сторінки машинописного тексту через 1,5-2 інтервали.

Тези доповіді оформляють згідно до вимог:

- у правому верхньому куті розміщують прізвище автора і його ініціали та доповнюють відомостями про нього;
- назва тез доповіді коротко відображає головну ідею, думку, положення (2-5 слів);
- послідовність викладу змісту може бути наступна: актуальність, проблеми; стан розробки проблеми в науці і практиці; основна ідея, положення, висновки дослідження; основні результати та їх практичне значення.

В тезах зазвичай не використовують цитати, цифровий матеріал.

Формулювання кожної тези починається з нового рядка, кожна теза має самостійну думку, висловлену в одному або кількох реченнях.

4. НАУКОВА ДОПОВІДЬ (ПОВІДОМЛЕННЯ)

Доповідь — документ, в якому викладаються певні питання, подаються висновки, пропозиції. Вона призначена для усного (публічного) читання та обговорення.

Наукова доповідь — це публічне повідомлення, розгорнутий виклад певної наукової проблеми (теми, питання).

Розрізняють такі види доповідей:

- звітні (узагальнення стану справ, результатів роботи за певний час);
- поточні (інформація про хід роботи);
- на теми наукових досліджень

Структура тексту доповіді практично аналогічна плану статті й може складатися із вступу, основної й підсумкової частини.

Методика підготовки доповіді на науково-практичній конференції дещо інша, ніж статті. Існують два методи написання доповіді. Перший полягає в тому, що дослідник спочатку готує тези свого виступу, на основі тез пише доповідь на семінар або конференцію, редагує її й готує до опублікування в науковому збірнику у вигляді доповіді чи статті. Другий, навпаки, передбачає спочатку повне написання доповіді, а потім у скороченому вигляді ознайомлення з нею аудиторії.

Структура тексту доповіді аналогічна плану статті.

Алгоритм тексту доповіді: вступ – основна частина – підсумкова частина.

У вступі зазначається проблемна ситуація, яка зумовила потребу публічного виступу, потім обґрунтовується основна ідея автора, наводяться аргументи, факти, теоретичні викладки, висновки і рекомендації.

Порівняно з науковою публікацією публічна доповідь має свої особливості. Є два методи написання доповіді:

– дослідник готує спочатку тези свого виступу і на основі їх пише доповідь на семінар чи конференцію, редагує і готує до опублікування у науковому збірнику як доповідь чи статтю;

– дослідник пише доповідь, а потім у скороченому вигляді знайомить з нею аудиторію.

При написанні доповіді слід зважати на те, що значна її частина надрукована в тезах, частина – на слайдах, плакатах, тому доповідач лише дає окремі коментарі до ілюстрованого матеріалу, опублікованих тез. Це дозволяє зекономити час виступу на 20-40%.

Доцільним є посилення на попередні виступи, полемічний характер доповідей, що викликає інтерес у слухачів.

При формуванні змісту доповіді слід врахувати, що за 10 хвилин людина може прочитати текст, надрукований на чотирьох сторінках машинописного тексту (через два інтервали). Обсяг доповіді зазвичай становить 8-12 сторінок (до 30 хвилин), тоді як повідомлення (виступ) може бути обсягом на 4-6 сторінок.

При підготовці наукової публікації, доповіді, виступу потрібно уникати:

- неточності і розпливчастості формулювання назви;
- невизначеності особистого внеску в дослідження;
- поверхового викладу змісту та результатів дослідження;
- дублювання змісту публікацій

Вибір способу підготовки доповіді залежить від змісту матеріалу та індивідуальних особливостей науковця.

5.АВТОРЕФЕРАТ

Автореферат - конспект дисертації, стислим викладом її основних ідей і висновків. Саме з авторефератом ознайомляться вчені, зацікавлені тією ж тематикою, по якій написана дисертація. Саме від автореферату залежить, яке місце займе автор дисертації в науковому світі. Тому вимоги до написання цієї роботи дуже суворі.

Структура автореферату.

Автореферат містить загальну характеристику дисертації, основні положення, які виносяться на захист, і висновок, що повідомляє про досягнуті результати.

- Загальна характеристика. У даному розділі показується вся програма дисертації, починаючи від актуальності теми. Слід розповісти про об'єкт

дослідження, про мету дисертації та її конкретні завдання, про наукову новизну і практичну значущість.

- Основні положення. Ця частина автореферату розповідає про основні етапи дослідження, що були застосовані науковими методами. Тут же розкривається структура самої дисертації: по кожній главі, кожній окремій задачі, робиться висновок. Ці чітко сформульовані висновки і є предметом захисту.

- Висновок - найбільш значимий *розділ автореферату*. У ньому синтезуються результати дослідження, робляться загальні висновки та наводяться рекомендації автора.

Почати роботу можна лаконічною анотацією. Анотація являє собою короткий (один абзац, не більше 10 рядків) *опис автореферату*, в якому визначаються предмет і об'єкт Вашого дослідження і викладаються його основні завдання.

До *автореферату* в обов'язковому порядку додається перелік авторських публікацій (стосуються виключно теми дисертаційної роботи).

Обсяг автореферату обмежений. Він становить, як правило, 15% від обсягу дисертації і залежить від типу дослідження, але не може бути більше 2-х друкованих аркушів (30 сторінок формату А4). У цьому обмеженому обсязі слід розмістити абсолютно всі необхідні відомості. В *автореферат* ні в якому разі не повинна входити інформація, відсутня в самому дослідженні.

Стиль викладу можливий тільки науковий. Це означає стислість і чіткість формулювань, конкретність викладу і бездоганне володіння термінологією.

Автореферат - абсолютно певний жанр наукової літератури, і закони цього жанру непорушні. Наприклад, у відповідності з цими законами шикуються в логічний ланцюжок докази результатів дослідження і заснованих на них положень. Справжнім каменем спотикання можуть стати для дисертанта і важливі формулювання. Положення, винесені на захист, формулюються у вигляді відкритих змістовних і семантично точних тверджень.

В авторефераті слід відобразити всі головні аспекти дослідження - інакше у комісії (а пізніше у читачів) можуть виникнути питання і з'явитися відповідні зауваження про недбалість автора або недомовленості тексту самої дисертації.

Мова автореферату виключно академічна і враховує особливості кожного розділу. Писати автореферат можна тільки від третьої особи: «автор демонструє ...», «дисертант спирається ...», «на думку автора ...» Не варто користуватися «неакадемічними» оборотами - це створює враження обмеженості автора і недостатнього знання наукових концепцій і джерел.

Один з важливих моментів написання - бездоганна грамотність. Автореферат повинен бути вичитаний до останньої коми. Врахуйте: виправлення в його тексті (як і в тексті самої дисертації) можливі тільки до здачі роботи в дисертаційній раді.

Автореферат необхідно коригувати при виникненні будь-яких змін до Вашої дисертації.

Оформлення автореферату

Як оформити автореферат? Стандарти оформлення вимагають не менш уважного ставлення, ніж правила написання автореферату.

Готовий автореферат оформляється як первинний рукопис (кілька примірників) і друкується на одній стороні аркуша (формат А4, одностороння печать, білий папір).

Оформлення тексту автореферату:

- Нумерація сторінок - наскрізна. В нумерацію входять обкладинка і її зворотний бік, але на них номери не ставлять.

- Поля: з кожного боку сторінки 2 см.

- Шрифт, використовуваний в авторефераті: Times New Roman, його розмір - 13 pt (застосовується і для підписів малюнків).

- Ілюстрації в тексті чорно-білі, в необхідних випадках допускається використання кольорових.

Оформлення списку авторських публікацій у авторефераті:

- Публікації перераховуються в наступному порядку: монографії, далі брошури, останніми - статті у наукових журналах або науково-популярних виданнях.

- У список включаються тільки роботи, які стосуються теми дисертації. Якщо публікація співавторська, необхідно вказати, який обсяг роботи (кількість друкованих аркушів) належить дисертанту.

- Якщо у дисертанта є зарубіжні публікації, вони перераховуються після українських.

- Далі рукопис оформляють у вигляді брошури, яка тиражується для розсилки.

На обкладинці брошури значаться:

- статус документа (в даному випадку - «на правах рукопису»);
- П.І.Б. автора;
- назва дисертаційної роботи;
- шифр спеціальності та її найменування;
- шукана ступінь і наукова галузь.

Зворотний бік обкладинки містить:

- найменування організації, в якій виконана дисертація, і провідної організації;

- П.І.Б. наукового керівника, П.І.Б., вчений ступінь і звання, посада і місце роботи всіх офіційних опонентів, а також П.І.Б. вченого секретаря ради;

- час і дату захисту;

- дані організації (адреса і найменування), при якій створена дисертаційна рада;

- місце, в якому з дисертацією ознайомилися до її захисту, і дату розсилки автореферату.

Неправильне оформлення автореферату може стати причиною того, що здобувача не допустять до захисту.

Автореферат - це короткий (в середньому 30 сторінок) опис змісту дисертації, яке підлягає опублікуванню перед її захистом. Автореферати

направляються в усі значні бібліотеки, тому Ви повинні наповнити їх текстом виключно власного виробництва.

Автореферат друкується через півтора інтервали для друкарської зйомки. Особливим чином оформляється друга сторінка автореферату, що є зворотним боком титульного аркуша.

Таким чином, *автореферат складається* з трьох частин: «Вступна частина», «Загальна характеристика роботи» і список публікацій автора за темою дисертації. Характеризуючи зміст роботи, Ви або коротко переказуєте його, або вставляєте в автореферат найбільш ємні і вдалі частини дисертації, наприклад, початкові і заключні частини всіх розділів, при цьому вказуючи, про який розділ дисертації йдеться, наприклад: «У параграфі першому другої глави вирішується задача...», «Третя глава повністю присвячена...»- і так по кожному розділу Вашої роботи.

Таким чином, *автореферат складається* з трьох частин: «Вступна частина», «Загальна характеристика роботи» і список публікацій автора за темою дисертації. Характеризуючи зміст роботи, Ви або коротко переказуєте його, або вставляєте в автореферат найбільш ємні і вдалі частини дисертації, наприклад, початкові і заключні частини всіх розділів, при цьому вказуючи, про який розділ дисертації йдеться, наприклад: «У параграфі першому другої глави вирішується задача...», «Третя глава повністю присвячена...»- і так по кожному розділу роботи.

6. ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ЗА ВИКОНАНОЮ ТЕМОЮ У ВИГЛЯДІ РУКОПISУ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Дисертація виконується у відповідності з вимогами державних стандартів щодо друку та оформлення, чого не встановлюється для монографії і її структури.

Закон України «Про вищу освіту» містить особливі вимоги щодо дисертаційних робіт:

Дисертації осіб, які здобувають ступінь доктора філософії, та дисертації (або наукові доповіді у разі захисту наукових досягнень, опублікованих у

вигляді монографії або сукупності статей, опублікованих у вітчизняних та/або міжнародних рецензованих фахових виданнях) осіб, які здобувають ступінь доктора наук, а також відгуки опонентів оприлюднюються на офіційних веб-сайтах відповідних вищих навчальних закладів (наукових установ) відповідно до законодавства (ст. 6 п. 5 Закону України «Про вищу освіту»).

До захисту допускаються дисертації (наукові доповіді), виконані здобувачем наукового ступеня самостійно. Виявлення в поданій до захисту дисертації (науковій доповіді) академічного плагіату є підставою для відмови у присудженні відповідного наукового ступеня (ст. 6 п. 6).

Виявлення академічного плагіату у захищеній дисертації (науковій доповіді) є підставою для скасування рішення спеціалізованої вченої ради про присудження наукового ступеня та видачу відповідного диплома. Якщо дисертація (наукова доповідь), в якій виявлено академічний плагіат, була захищена у постійно діючій спеціалізованій вченій раді, науковий керівник (консультант), офіційні опоненти, які надали позитивні висновки про наукову роботу, та голова відповідної спеціалізованої вченої ради позбавляються права брати участь у роботі спеціалізованих вчених рад строком на два роки, а вищий навчальний заклад (наукова установа) позбавляється акредитації відповідної постійно діючої спеціалізованої вченої ради та права створювати разові спеціалізовані вчені ради строком на один рік.

Якщо дисертація (наукова доповідь), в якій виявлено академічний плагіат, була захищена у разовій спеціалізованій вченій раді, науковий керівник, члени цієї ради та офіційні опоненти, які надали позитивні висновки про наукову роботу, позбавляються права брати участь у роботі спеціалізованих вчених рад строком на два роки, а вищий навчальний заклад (наукова установа) позбавляється права створювати разові спеціалізовані вчені ради строком на один рік (ст. 6 п. 6).

Скасування рішення спеціалізованої вченої ради про присудження наукового ступеня у разі виявлення академічного плагіату здійснюється Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти за поданням

Комітету з питань етики у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, та може бути оскаржене відповідно до законодавства (ст. 6 п. 6).

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Назвіть види наукових публікацій.
2. Дайте характеристику науковій статті, як одному з основних видів публікацій.
3. Розробіть план публікацій у відповідності до етапів власного наукового дослідження.
4. Якими публікаціями підтверджується наукова новизна результатів досліджень?
5. Які публікації засвідчують апробацію результатів наукового дослідження?
6. У чому різниця між методиками підготовки статті та підготовки доповіді на наукових конференціях?

ЛІТЕРАТУРА

1. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. / В.С. Антонюк, Л.Г. Полонський, В.І. Аверченков, Ю.А. Малахов. – К.: НТУУ «КПІ», 2015. – 276 с.
2. Мокін Б.І. Методологія та організація наукових досліджень: навчальний посібник/ Б.І. Мокін, О.Б. Мокін. – Вінниця: ВНТУ, 2014. – 180 с.
3. Чмиленко, Ф.О. Посібник до вивчення дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень» [Текст] / Ф.О. Чмиленко, Л.П. Жук. – Д.: РВВ ДНУ, 2014. – 48 с.
4. Юринець В.Є. Методологія наукових досліджень: навчальний посібник/ В.Є. Юринець. - Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 178 с.
5. Основи методології та організації наукових досліджень: навчальний посібник/ За ред. чл-кор. НАН України, д.ф.н, проф. А. Є. Конверського . – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 352 с.
6. Гаврилов Е. В. Технологія наукових досліджень і технічної творчості / Е. В. Гаврилов, М. Ф. Дмитриченко, В. К. Доля та ін. – Київ : Знання України, 2007. – 318 с.

7. Методологія наукових досліджень у галузі: практикум [Електронний ресурс] : навч. посіб. для студ. спеціальності 151 «Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології» / уклад.: Н.І. Бурау, В.С. Антонюк, Д.О. Півторак. – Електронні текстові дані (1 файл: 0,4 Мбайт). – КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. - 58 с.

8. Основи наукових досліджень. Організація наукових досліджень: конспект лекцій для студентів-магістрантів приладобудівного факультету/ Уклад. Н.І. Бурау. – К.: НТУУ «КПІ», 2007. – 33 с.

9. Як підготувати і захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня. Методичні поради. 3-тє видання, виправлене і доповнене/ Автор-упорядник Л.А. Пономаренко. – К.: Ред. «Бюл. Вищої атестат. коміс. України»; Вид-во «Голока», 2005. – 80 с.

10. Довідник здобувача наукового ступеня. – К.: Ред. «Бюл. Вищої атестат. коміс. України»; Вид-во «Голока», 2004. – 69 с.

11. Наказ МОН України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» № 40 від 12.01.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0155-17 #Text>

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Нормативно-правові акти

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. - К.: Право, 1996. - 36 с.

2. Закон «Про вищу освіту» URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

3. Закон «Про освіту» URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

4. Національний класифікатор України: Класифікатор професій ДК 003:2010 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10>

5. Національна рамка кваліфікацій URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п>.

6. Перелік галузей знань і спеціальностей, 2015 URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-п>.
7. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 р. : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2012.
8. Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук: Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1112 від 17.10.2012. Офіційний вісник України. 2012 р. № 86.
9. Указ Президента України «Питання європейської та євроатлантичної інтеграції» від 20 квітня 2019 р. № 155/2019 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1552019-26586>
10. Порядок підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, зі змінами.
11. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 01.06.2017 р., № 600 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 30.04.2020 р., № 584).
12. Методичні рекомендації до практичних занять з дисципліни «Методологія наукових досліджень» для аспірантів спеціальності 032 «Історія та археологія» / уклад. : Мотенко Я. В., Шишкіна Є. К. – Харків : НТУ «ХПІ», 2021. – 47 с.
13. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2022/07/21/081-pravo-bakalavr-644-20.07.2022.pdf>;
14. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» для другого (магістерського) рівня вищої освіти URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2022/07/21/081-pravo-magistr-643-20072022.pdf>].

15. Проект ЄС TUNING (прикладі результатів навчання, компетентностей) <http://www.unideusto.org/tuningeu>.
16. Рашкевич Ю. М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти: монографія URL: <http://erasmusplus.org.ua/korysna-informatsiia/korysni-materialy/category/3-materialy-natsionalnoi-komandy-ekspertiv-shchodo-zaprovadzhennia-instrumentiv-bolonskoho-protseesu.html?download=82:bolonskyi-protseesu-nova-paradyhma-vyshchoi-osvity-yu-rashkevych&start=80>
17. Розроблення освітніх програм: методичні рекомендації – / Авт.: В.М. Захарченко, В.І. Луговий, Ю.М. Рашкевич, Ж.В. Таланова / За ред. В.Г. Кременя. – К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. – 120 с. URL: <http://erasmusplus.org.ua/korysna-informatsiia/korysni-materialy/category/3-materialy-natsionalnoi-komandy-ekspertiv-shchodo-zaprovadzhennia-instrumentiv-bolonskoho-protseesu.html?download=84:rozroblennia-osvitnikh-prohram-metodychni-rekomendatsii&start=80>.
18. ESG 2015 (Стандарти та рекомендації із забезпечення якості в ЄПВО) URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/04_2016_ESG_2015.pdf
19. EQF 2017 (Європейська рамка кваліфікацій) URL: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/cee970-518f-11e7-a5ca-01aa75ed71a1/language-en>;
<https://ec.europa.eu/ploteus/content/descriptors-page>
20. QF EHEA 2018 (Рамка кваліфікацій ЄПВО) URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/EHEAParis2018_Communique_AppendixIII_952778.pdf
21. ISCED (Міжнародна стандартна класифікація освіти, МСКО) 2011 URL:<http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-isced-2011-en.pdf>;
<http://uis.unesco.org/en/topic/international-standardclassification-education-isced>
22. ISCED-F (Міжнародна стандартна класифікація освіти – Галузі, МСКО-Г) 2013 URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standardclassification-of-education-fields-of-education-and-training-2013-detailed-field-descriptions-2015-en.pdf>

БАЗОВА:

1. Академічна доброчесність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих вчених / За загальною редакцією Н. Г. Сорокіної, А. Є.
2. Актуальні проблеми юридичної освіти та науки в Україні : монографія / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. 361 с.
3. Аракелян Р. М. Концепція правової політики в працях українських вчених XIX-початку XX століття URL: https://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2214%3A050420211515&catid=276%3A1-042021&Itemid=341&lang=ru
4. Арсентьєва О.С., Шуліка А.О. Особливості формування правової культури особи / О.С. Арсентьєва, А.О. Шуліка // Молодь і наука: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку права в Україні: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції аспірантів, студентів, молодих науковців. – 20 травня 2021 р. Ч.1. – Сєверодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2021. – С 117-122. URL:: <http://pravo-snu.com.ua/wp-content/uploads/2021/09/%D0%A7-1-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F-%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%8C-2021.pdf>
5. Артюхова, І. О. Дегтярьової. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2017. 169 с.
6. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / За загальною редакцією Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова. К.: Таксон, 2016. 234 с.
7. Андрійчук В.Г. Сутнісний аспект методології наукових досліджень. Економіка АПК. 2016. № 7. С. 87–94.
8. Бобилєв В. П., Іванов І. І., Пройдак Ю. С. Методологія та організація наукових досліджень : підручник. Дніпропетровськ : ІМА-пресс, 2014. 643 с.
9. Важинський С.Е., Щербак Т.І. Методика та організація наукових досліджень : навч. посіб. С. Е. Важинський, Т. І. Щербак. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
10. Вдовичин І. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. Львів : Вид-во Львів. комерц. акад., 2015. 247 с.
11. Вегеш М. М. Організація і проведення наукових досліджень: Мето-

дичні рекомендації для здобувачів вищої освіти на третьому (освітньо-науковому) рівні (доктор філософії / Doctor Philosophy (Ph.D)- Ужгород 2020.- 39 с.

12. Ганін В. І. Методологія соціально-економічного дослідження: навч. посіб. / В.І. Ганін, Н.В. Ганіна, К.Д. Гурова. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 224 с.

13. Гоменюк З. П. Концепція правової держави Б. Кістяківського: Філософсько-правові виміри. Автореф. дис. канд. юрид. наук. 12.00.12. Львів, 2018. 19 с.

14. Гуторов О.І. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. Х.: ХНАУ, 2017. 272 с.

15. Дністрянський С. С. Загальна наука права і політики. Т. 1. Прага: Наклад Українського університету у Празі, 1923. 400 с.

14. Економічні дослідження (методологія, інструментарій, організація, апробація): навч. посіб. / за ред. А.А. Мазаракі. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2011. – 296 с.

15. Жаровська І. Правова політика держави(теоретико-правовий аналіз)// Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки» № 4(28), 2020. – С. 47-51

16. Железняк Н. А. Поняття державної правової політики та її загальна характеристика:http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8417/Zhelezniak_Poniattia_derzhavnoi_pravovoi.pdf?sequence=1&isAllowed=y

17. Зацерковний В.І., Тішаєв І.В., Демидов В.К. Методологія наукових досліджень: навч. посібник. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с. URL: https://isp.kiev.ua/images/Page_Image/Library/Methodology_Zatserkovny_Tishayev_Demidov.pdf

18. Ляшко О. О. Концептуальні підходи до визначення правової політики держави в умовах гібридної війни// Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.- 2017. № 3 (104). – С.111

19. Каламбет С.В. Методологія наукових досліджень: Навч. посіб. / С.В. Каламбет, С.І. Іванов, Ю.В. Півняк Ю.В. – Дн-вськ: Вид-во Маковецький, 2015. – 191 с.

20. Кальниш Ю.Г., Усаченко Л.М. *Методологія наукових досліджень: навч.- метод. посіб. для підг. магістрів за спец. 8.150101 Державна служба / Ю.Г. Кальниш, Л.М. Усаченко – К.: ТОВ “НВП “Інтерсервіс”, 2013. – 126 с. .*
21. Канке В.А. *Основные философские направления в концепции науки / Канке В.А. – М.: Логос, 2000 – 318 с.*
22. Клименюк О.В. *Методологія та методи наукового дослідження: навч. посіб. / Клименюк О.В. – К.: Міленіум, 2005. – 186 с.*
23. Котова Л.В. *Про стан та вдосконалення PhD програми «Право» за спеціальністю 081 «Право» у Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля/ Л.В. Котова. Третій рівень освіти в Україні: особливості підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів у сучасних умовах війни : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 27 червня – 7 серпня 2022. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 188-194.*
24. Котова Л.В., Розовський Б.Г., Шаповалова О.В., Арсентьева О.С. *Про стан та перспективи розвитку освітніх програм за спеціальністю 081 «Право» у Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля. Молодь і наука: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку права в Україні: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. аспірантів, студентів, науковців, 19-20 трав. 2021р., ч. 1, Сєверодонецьк, 2021. С. 14-20 URL: <http://pravosnu.com.ua/wp-content/uploads/2021/09/%D0%A7-1-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F-%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%8C-2021.pdf> (дата звернення: 05.08.2022)*
25. Котова Л.В., Тютюнник В.К. *Імплементация принципів права Європейського союзу в національне законодавство: категорія «ACQUIS COMMUNAUTAIRE». Правові засоби забезпечення та захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції науковців, юристів та аспірантів – 24-25 квітня 2019 р. – Сєверодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля 2019. - С. 136-139.*
26. Крушельницька О. В. *Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб. / Крушельницька О. В. – К.: Кондор, 2004.– 192 с.*
27. *Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. І. С.*

Добронравова, О. В. Руденко, Л. І. Сидоренко та ін. ; за ред. І. С. Добронравової (ч. 1), О. В. Руденко (ч. 2). К. : ВПЦ «Київський університет», 2018. 607 с. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Methodol.pdf>

28. Методологія наукових досліджень у галузі: практикум [Електронний ресурс] : навч. посіб. для студ. спеціальності 151 «Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології» / уклад.: Н.І. Бурау, В.С. Антонюк, Д.О. Півторак. – Електронні текстові дані (1 файл: 0,4 Мбайт). – КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. - 58 с

29. Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення навчальної дисципліни студентами спеціальності 081 «Право»// Укладач: Гладкий С.О., д.ю.н., професор, професор кафедри правознавства ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі». – Полтава-2016. -260 с.

30. Основи наукових досліджень у схемах і таблицях : навч. посіб. / О.П. Кириленко, В. В. Письменний. – Тернопіль : ТНЕУ, 2013. – 228 с

31. Стеченко Д.М. Методологія наукових досліджень: підруч. / Д.М. Стеченко, О.С. Чмир. – К.: Знання, 2005. – 309 с.

32. Руднєва О. М., Ярмиш О. Н. Правова політика України: стан, проблеми концептуалізації та підвищення ефективності. Правова політика України: концептуальні засади та механізми формування: матер, наук.-практ. конф. (м. Київі 5 груд. 2012 р.). Київ: НІСД, 2013. С. 12

33. Тернавська В.М. Принципи сучасної правової політики України <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:20IAO1KkOYIJ:pd.onu.edu.ua/article/view/149511/150804&cd=4&hl=ru&ct=clnk&gl=ua>

34. Татаренко Г.В. Референдріат для підготовки юристів в галузі адміністративного права та процесу: практика Німеччини//Інновації в забезпеченні якості викладання навчальних дисциплін адміністративно-правового блоку та здійснення галузевих фахових наукових досліджень у ЗВО в умовах воєнного стану: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації.- 2022.- С.158-161

35. Татаренко Г.В., Колесник В.Е. Методи викладання правових дисциплін в умовах реформування вищої юридичної освіти // Молодь і наука: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку права в Україні: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції аспірантів, студентів, молодих

науковців. – 20 травня 2021 р. Ч.1. – Сєверодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2021. – С. 20-25

36. Татаренко Г.В., Татаренко І.В. Правова просвіта населення як елемент правової культури суспільства //Актуальні проблеми права: теорія і практика, 2019. – С. 87-94

37. Філософія права: навч. посібник / [О.О. Бандура, С.А. Бублик, М.Л. Заїнчковський та ін.]; за заг. ред. М.В. Костицького, Б.Ф. Чміля. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 336 с.

38. Філософський енциклопедичний словник / [під гол. ред. В.І. Шинкарука]. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.

39. Філософія: навч. посібник / [Л.Б. Губерський, І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко та ін.; за ред. І.Ф. Надольного; [5-те вид., стер.]. – К.: Вікар, 2005. – 516 с.

40. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень: навч. посіб. / Цехмістрова Г. С. – К.: Слово, 2003. – 240 с.

41. Шейко В. М. Організація та методика науково- дослідницької діяльності: підруч. / В.М. Шейко, Н.М. Кушнарєнко. – К.: Знання, 2006. – 307 с.

42. Юринець В. Є. Методологія наукових досліджень : навч. посібник / В. Є. Юринець. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 178 с.

Інформаційні ресурси

1. Офіційний портал Верховної Ради України: <http://www.rada.gov.ua>.
2. Наукова бібліотека СНУ ім. В. Даля: <https://library.snu.edu.ua/>
3. Офіційний сайт наукового збірника «Актуальні проблеми права: теорія і практика»: <http://app.snu.edu.ua/index.php/actual-law/about>.
4. Електронна бібліотека: <http://www.info-library.com.ua/>.
5. Бібліотека Інституту Поглиблених Правничих Студій. Велика Британія <http://www.ials.sas.ac.uk/library/library.htm>.
6. Наукова бібліотека ім. М. Максимовича Київського національного університету ім. Тараса Шевченка www.library.univ.kiev.ua.
7. Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія» <http://www.ukma.kiev.ua/ukmalib>.
8. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського <http://www.nbuv.gov.ua/>.
9. Національна бібліотека Франції <http://www.bnf.fr/>.
10. Національна Парламентська бібліотека України <http://www.nplu.kiev.ua/>.

11. Німецькі бібліотеки <http://www.ddb.de/>.
12. Сайт «Бібліотека юриста» <http://www.lawbook.by.ru/>.
13. Українська правнича фундація <http://www.ulf.com.ua/>.
14. Центр європейського і порівняльного права <http://www.ecle.gov.ua/>.
15. Центр розвитку українського законодавства
<http://www.ulde.kiev.ua/news.php>.
16. Офіційний сайт Social Science Research Network. URL:
<https://www.ssrn.com/index.cfm/en/>
17. Офіційний сайт Суду ЄС. URL: https://europa.eu/european-union/abouteu/institutions-bodies/court-justice_en
18. Офіційний сайт Європейського Суду з прав людини. URL:
<https://echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>
19. Система дистанційного навчання СНУ ім. В. Даля: <https://snu.edu.ua/>